

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин і права

Кафедра міжнародної комунікації та політології

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

магістр

Рівень вищої освіти

Військово-технічна та гуманітарна допомога Україні

періоду гібридної фази російсько-української війни (2014-2021)

Назва теми

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації

Шифр і назва спеціальності

та регіональні студії»

Освітня програма «Країнознавство»

Назва

Шифр

Виконав здобувач _____ група МВКМ-21-1

Підпис

В. В. Дзига
Ініціали, прізвище

Керівник _____ Ю. С. Земський

Підпис

Ініціали, прізвище

Нормоконтролер _____

Підпис

Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:

Зав. кафедри

міжнародної комунікації та політології _____

О. О. Заславська

Підпис

Ініціали, прізвище

_____ 2022 р.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет міжнародних відносин і права
Кафедра міжнародної комунікації та політології

Рівень вищої освіти: магістр

Галузь знань: 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність: 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Освітня програма: «Країнознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
міжнародної комунікації та політології
_____ к.п.н., доцент О. О. Заславська

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ

Дзигі Володимиру Володимировичу

Тема роботи «Військово-технічна та гуманітарна допомога Україні періоду гібридної фази російсько-української війни (2014-2021)»

Керівник роботи: Земський Ю.С., доктор історичних наук, професор
Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, учене звання

Затверджено наказом ректора університету від 1 липня 2022р.

№ 87

Строк подання здобувачем роботи на кафедру 08.12.2022

Вихідні дані до роботи _ матеріали міжнародних організацій, неурядових організацій, державних органів влади, інформаційно-аналітичних центрів, статистичні звіти, публікації в ЗМІ, Інтернет, виступи провідних політиків та лідерів суспільної думки.

Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

- Дослідити особливості становлення та трансформацію Російсько-Українських відносин. Охарактеризувати основні тенденції надання міжнародними партнерами матеріально-технічної допомоги Україні. Описати основні аспекти взаємодії України з міжнародними партнерами та організаціями в галузі гуманітарної допомоги.

Дата видачі завдання “3” вересня 2022 р.

**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ
ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ**

Назва етапу виконання ДР	Термін виконання етапу роботи	Примітка
1. Складання бібліографії за обраною темою	10.09.2022	
2. З'ясування стану висвітлення теми в науковій літературі, наявність документальних джерел за темою в відкритому доступі	24.09.2022	
3. Збір фактичного матеріалу за предметом дослідження	08.10.2022	
4. Уточнення мети, завдань і обґрунтування концепції роботи	15.10.2022	
5. Обробка зібраного матеріалу	22.10.2022	
6. З'ясування змісту проблемної ситуації, планування методів та підходів до розв'язання проблеми	05.11.2022	
7. Підготовка тексту Основної частини роботи. Формулювання висновків за розділами	03.12.2022	
8. Підготовка тексту виступу, слайдів презентації під час захисту перед екзаменаційною комісією та загальних підсумкових висновків	06.12.2022	
9. Здача готової кваліфікаційної магістерської роботи на кафедру	08.12.2022	

Здобувач _____

Підпис

Керівник роботи _____

Підпис

Дзига В.В

Прізвище, ініціали

Земський Ю. С.

Прізвище, ініціали

АНОТАЦІЯ

На кваліфікаційну магістерську роботу Дзиги Володимир Володимирович

Прізвище, ім'я, по батькові

Тема роботи: «Військово-технічна та гуманітарна допомога Україні періоду гібридної фази російсько-української війни (2014-2021)»

Спеціальність: 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Кафедра міжнародної комунікації та політології

Науковий керівник Доктор історичних наук, професор, Земський Ю.С

Посада, наукове звання, прізвище, ім'я, по батькові

м. Хмельницький, 2022 р.

Кваліфікаційна магістерська робота виконана на 95с., з яких 76с. основного тексту, список використаних джерел та літератури. В лютому 2014 року, розпочалася російсько-українська війна. Російська Федерація, порушуючи норми та принципи міжнародного права, двосторонні та багатосторонні угоди, анексувала Автономну Республіку Крим і Севастополь, окупувала окремі райони Донецької та Луганської областей. Проте витоки сучасної російсько-української війни можна віднайти ще в період становлення Російської імперії та її протистояння з українською державою у формі Гетьманщини. Тодішню війну називали “гібридною”, представляючи її новим способом реалізації агресивної політики.

У першому розділі було розглянуто еволюцію російсько-українських відносин до та після незаконної анексії Криму, її причини; окупація східних областей України та хронологію військових зіткнень.

У другому розділі було досліджено процес та основні напрямки співпраці України з міжнародними партнерами у військовій сфері; основні аспекти співпраці Україна- НАТО.

У третьому розділі було проаналізовано діяльність міжнародних партнерів, що направлена на подолання наслідків війни на сході України; роль Організації Об'єднаних Націй у подоланні гуманітарної кризи у східних областях України та проаналізовано її позицію у російсько- українській війні.

Матеріали даного кваліфікаційного дослідження можна використовувати у навчальному процесі ЗВО, при підготовці до семінарських занять здобувачів, а також викладання курсів із міжнародних відносин, геополітики, актуальних проблем зовнішньої політики; крім того при написанні статей, доповідей, рефератів, підготовці тематичних конференцій.

Ключові слова: російсько-українська війна, ООН, НАТО, гуманітарна допомога, гібридна війна, анексія, окупація.

ABSTRACT

Of the Master's Research Paper by Dzyga Volodymyr Volodymyrovych
Graduation Thesis topic:

"Military-technical and humanitarian aid to Ukraine during the hybrid phase of the Russian-Ukrainian war (2014-2021)"

Area of specialization: 291 "International relations, public communications and regional studies"

Department of International Communication and Political Science

Academic supervisor is Doctor of Historical Sciences, professor

Zemsky Yu. S.

Khmelnyskyi, 2022

The qualifying master's work was completed on 95 pages, of which 76 pages. main text, list of used sources and literature. In February 2014, the Russian-Ukrainian war began. The Russian Federation, violating the norms and principles of international law, bilateral and multilateral agreements, annexed the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, occupied certain areas of Donetsk and Luhansk regions. However, the origins of the modern Russian-Ukrainian war can be traced back to the period of the formation of the Russian Empire and its confrontation with the Ukrainian state in the form of the Hetmanship. At that time, the war was called "hybrid", representing it as a new way of implementing an aggressive policy.

The first chapter examined the evolution of Russian-Ukrainian relations before and after the illegal annexation of Crimea, its causes; the occupation of the eastern regions of Ukraine and the chronology of military clashes.

In the second chapter, the process and main directions of Ukraine's cooperation with international partners in the military sphere were investigated; main aspects of Ukraine-NATO cooperation.

The third chapter analyzed the activities of international partners aimed at overcoming the consequences of the war in the east of Ukraine; the role of the United Nations in overcoming the humanitarian crisis in the eastern regions of Ukraine and its position in the Russian-Ukrainian war is analyzed.

The materials of this qualification study can be used in the educational process of higher education institutions, in the preparation of applicants for seminar classes, as well as teaching courses on international relations, geopolitics, current problems of foreign policy; in addition, when preparing thematic conferences, writing articles, abstracts, reports.

Keywords: Russian-Ukrainian war, UN, NATO, humanitarian aid, hybrid war, annexation, occupation.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1:ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ РОСІЙСЬКО УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН.....	11
1.1. Причини та передумови російського вторгнення. Анексія Кримського півострову.....	11
1.2. Окупація Донецької та Луганської області	25
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНА ТА МІЖНАРОДНА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА ДОПОМОГА У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ.....	39
2.1. Допомога Україні у сфері Безпеки: Основні тенденції.....	39
2.2. Співробітництво Україна – НАТО у військовій сфері.....	48
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ	57
3.1. Заходи з відновлення та розбудови миру на окупованих територіях.....	57
3.2. Роль ООН у подоланні наслідків збройного конфлікту на Сході України	66
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. В лютому 2014 року, розпочалася військова агресія Росії до України. Російська Федерація, порушуючи всі норми та принципи міжнародного права, нормативно-правові, двосторонні та багатосторонні угоди, анексувала Автономну Республіку Крим і Севастополь, окупувала деякі райони Донецької та Луганської областей. Попри те витоки сучасної російсько-української війни можна віднайти ще в часи встановлення Російської імперії та її боротьби з українською державністю у формі Гетьманщини. Тодішню війну називали “гібридною”, представляючи її новим способом реалізації агресивної політики.

Російське керівництво поступово виробляли ідеологічний підтекст для агресії. Проте збройна агресія являється єдиним вагомим методом війни РФ проти України, це останній аргумент, на відміну від тих засобів, які вичерпали себе. Агресія чітко вбачається одразу в декількох напрямках: воєнному, політичному, економічному, соціальному, гуманітарному, інформаційному. Вагомим елементом гібридної війни – пропаганда, яка формується на брехні, маніпуляціях та підміні понять, замовчування факту війни та участі РФ у ній.

Війна акцентувала питання об’єднання українського народу, саме як запевнення національної безпеки. Активні наступальні дії російської орди, вдалося приглушити завдяки незламному духу усіх українців, котрі душею і тілом встали на оборону своєї державності. Ключовим фактором, що постав перед Збройними Силами України на початку російської агресії стало застаріле озброєнням та військова техніка, що були вироблені на підприємствах колишнього СРСР, що поставило Україну на шлях вимушеного запозичення міжнародної матеріально-технічної допомоги з метою підтримання у боєздатному стані Збройних Сил, а також нарощування воєнного потенціалу держави. Російсько-українська війна на Сході України триває в умовах стійкої міжнародної підтримки, адже протистояння України російській агресії це питання не лише нашої держави, а і всього західного

світу, що пильно спостерігає та всебічно допомагає Україні. Саме тому актуально дослідити причини та передумови, перебіг подій, реакцію світової спільноти російсько-української війни, підстави, передумови та головні аспекти надання Україні матеріально-технічної допомоги та участь міжнародних організацій у подоланні наслідків війни.

Об'єктом дослідження є співпраця України з міжнародними партнерами в умовах протистояння агресії з боку РФ.

Предметом дослідження є процес отримання міжнародної військово-технічної та гуманітарної допомоги задля подолання наслідків війни, розв'язаної РФ на сході України.

Метою магістерської роботи є: дослідити процес, підстави надання, стан та перспективи отримання міжнародної матеріально-технічної та гуманітарної допомоги від країн партнерів.

Відповідно до визначеної мети у роботі було виокремлено такі завдання:

- дослідити еволюцію російсько-українських відносин напередодні збройної агресії;
- дослідити хронологію Російсько-Української війни;
- визначити основні аспекти надання міжнародної матеріально-технічної допомоги у військовій сфері;
- проаналізувати співпрацю у військовій сфері Україна-НАТО в контексті російської агресії;
- визначити роль міжнародних партнерів у подоланні гуманітарної кризи на окупованих територіях
- дослідити роль ООН у вирішенні конфлікту;

Методологічна основа роботи. Під час дослідження проблеми було використано такі принципи та методи: системний аналіз, завдяки якому було виділено об'єкт дослідження та ретельне його вивчення; принцип історизму, з допомогою якого було ретельно досліджено події, які супроводжували проблему дослідження; для безпосереднього дослідження стану відносин

України та Російської Федерації було використано гіпотетичний метод; для визначення можливих шляхів подолання гуманітарної кризи, було використано метод моделювання та прогностичний метод.

Стан наукової розробки теми. З огляду на неабияку актуальність досліджувана тема стала предметом аналізу провідних українських та закордонних науковців, експертів та аналітичних центрів. Щорічно опубліковуються звіти МОУ, СБУ та інших державних структур. Чимала увага приділяється у вітчизняних та міжнародних засобах масової інформації.

Джерельна база дослідження спирається на аналіз низки документів та інших матеріалів, що безпосередньо стосуються досліджуваної проблеми. Серед них було використано: Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом є однією із найвагоміших угод, що надає можливість перейти від базової співпраці до політичної асоціації та економічної інтеграції; Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки у якій зазначається, що основою стратегічного партнерства між обома країнами є спільні цінності та відданість Європі, у ній наголошується, що відносини Києва і Вашингтона є важливим аспектом для безпекової політики, прав людини та демократії в Україні та в усьому регіоні; Спільна Заява Комісії Україна-НАТО, показала свою чітку позицію у підтримці суверенітету та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, та її невід'ємного права самостійно вирішувати власне майбутнє та обирати саме той зовнішньополітичний орієнтир вільно від зовнішнього втручання, як це визначено у Гельсінському Заключному акті.; Хартія Україна – США про стратегічне партнерство, яка підтверджує важливість відносин України та США, як друзів та стратегічних партнерів; Декларація про державний суверенітет України - документ про проголошення державного суверенітету України; Закон України Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією - зважаючи на збройну агресію

Російської Федерації проти України, яка є порушенням цього договору, в грудні 2018 року було прийнято закон, який припиняє його дію; Закон України Про ратифікацію Угоди між Україною і РФ про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України - міждержавна угода між Україною та Росією стосовно умов перебування російського Чорноморського флоту на військовій базі у місті Севастополі, яка була підписана 28 травня 1997 року; Дорожня карта пріоритетів українсько-американського співробітництва - угода, у якій були визначені основні галузі співробітництва, які повністю відповідають пріоритетам української зовнішньої політики; Угода про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво - угода, яка мала на меті сприяти країні у реалізації її економічного, політичного та суспільного потенціалу; Міністерство закордонних справ України; офіційний сайт НАТО, Конституція України.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

У першому розділі було розглянуто еволюцію російсько-українських відносин до та після незаконної анексії Криму, її причини; окупація східних областей України та хронологію військових зіткнень. У другому розділі було досліджено процес та основні напрямки співпраці України з міжнародними партнерами у військовій сфері; основні аспекти співпраці Україна- НАТО. У третьому розділі було проаналізовано діяльність міжнародних партнерів, що направлена на подолання наслідків війни на сході України; роль Організації Об'єднаних Націй у подоланні гуманітарної кризи у східних областях України та проаналізовано її позицію у російсько- українській війні.

Список джерел та літератури складається з 92 позицій українською та англійською мовами. Загальний обсяг роботи становить 95 сторінки.

1 ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ РОСІЙСЬКО УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН.

1.1. Причини та передумови російського вторгнення. Анексія Кримського півострову

У 2014 році розпочався військовий конфлікт між Україною та РФ. РФ не зважаючи на всі норми, принципи міжнародного права, безліч двосторонніх угод, загарбала Ар Крим і м.Севастополь та окупувала окремі райони в Донецькій та Луганській областях. Для багатьох українців напад РФ став шоком. Проте протистояння між Україною та Росією приховує у собі глибоке історичне коріння.

Ще в 1991 році визначення курсу України на державну незалежність, одразу ж викликало негативну реакцію з боку Росії. У 1991 р. 26 серпня прес-секретарем президента РРФСР Б. Єльцина була висунута заява, в якій було сказано, що у разі припинення Україною союзницьких відносин, РФ залишає за собою право про перегляд кордонів, чим суворо порушує договір між Україною та РФ, який був підписаний 19 листопада 1990 року.[8,77]

Невдовзі, попри погрози Москви, 1 грудня 1991 р. на Всеукраїнському референдумі абсолютна більшість громадян (90,35%) підтримала Акт проголошення незалежності України,[9,77] а відновлена Українська держава вперше у своїй історії обрала президента. 5 грудня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила звернення «До парламентаріїв і народів світу», в якому наголошувалося, що договір 1922 року про утворення СРСР Україна вважає стосовно себе недійсним і недіючим.[12,78] Не дивлячись на те, що основна підтримка Акту проголошення незалежності надходила саме від західних регіонів, Донбас і Крим тоді сказали «так» незалежній Україні з перевагою від 54% до 84% голосів.

Згодом, 8 грудня у державній мисливській резиденції Віскулі в Біловезькій пущі (Білорусь) керівники трьох республік-засновниць СРСР (лідери України, Росії та Білорусії) підписали угоду про те, що Союз РСР «як

суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування», тоді ж в результаті переговорів В. Шушкевича, Б. Єльцина і Л. Кравчука – лідери трьох республік колишнього Радянського Союзу Білорусії, Росії, України підписали Угоду «Про утворення Співдружності Незалежних Держав». Відтак Україна стала однією з держав-засновниць Співдружності Незалежних Держав як така, що, однак, не підписала Рішення про прийняття Статуту СНД.

Залишаючись у складі Співдружності, Україна виступала послідовною противницею створення виконавчих наддержавних структур у межах організації. Варто наголосити й на тому, що міністр закордонних справ Російської Федерації у 1990–1996 рр. А. Козирев чітко окреслював завдання, які ставила перед собою Росія в СНД. За його словами, це: «єдине військо, інтегрована економіка, унікальний культурний простір та спільна російська мова», що відверто не влаштовувало українську сторону.[14,77] 23 червня 1992 р. між Україною і Російською Федерацією було укладено Угоду «Про подальший розвиток міждержавних відносин», якою, зокрема, сторони засвідчували, що «зараз у галузі міжнаціональних відносин в Україні і Росії немає підстав для тривоги і взаємних претензій, а також передбачалося «співробітництво у попередженні та урегулюванні конфліктів, які можуть нанести шкоду їх безпеці». Попри це, Російська Федерація не припиняла висувати Україні територіальні претензії, які були оформлені офіційними рішеннями вищих державних органів Росії: 21 травня 1992 р. Верховна Рада РФ ухвалила Постанову «Про правову оцінку рішень державної влади РРФСР зі зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 році», а у грудні 1992 р. З'їзд народних депутатів РФ доручив Верховній Раді РФ розглянути питання про статус Севастополя, і 9 липня 1993 р. на виконання цього доручення ВР РФ Постановою «Про статус міста Севастополя» оголосила федеральний статус міста.[24,79]

Угода між Російською Федерацією та Україною «Про принципи формування ВМФ Росії і ВМС України на базі Чорноморського флоту

колишнього СРСР» від 23 червня 1992 р., підписана у м. Дагоміс, утверджувала положення про комплектування Чорноморського флоту, що здійснюється призовниками Росії та України у рівних пропорціях 50% на 50%. [24,79]

Також Згідно з Угодою між Російською Федерацією та Україною «Про невідкладні заходи з формування ВМФ Росії та ВМС України на базі Чорноморського флоту» від 17 червня 1993 р. (м. Москва), визначався розподіл усієї військової техніки та всього нерухомого майна між Росією та Україною у співвідношенні 50 на 50 відсотків. [26,79] Тим не менш, 15 квітня 1994 р. президент України Л. Кравчук у черговій угоді з Б. Єльциним у Москві підписує нове співвідношення, за яким: «Україні залишається 15–20% кораблів і суден Чорноморського флоту».

Майже за рік, в Угоді від 9 червня 1995 р., підписаній у м. Сочі, вже інший президент України Л. Кучма зменшить цей показник, визнавши її 4-ту статтю, у якій зазначалося: «Російській Федерації передається 81,7%, Україні – 18,3% кораблів і суден Чорноморського флоту». Таким чином можна спостерігати тенденцію до руйнації військових структур Збройних Сил України шляхом простої передачі більшості військово-морського флоту Російській Федерації.

Наступною подією, що значно вплинула на стан військового потенціалу української сторони став Будапештський меморандум. 5 грудня того ж 1994 року в місті Будапешт було підписано Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Зазначений документ було підписано президентами України, Росії та США – Л. Кучмою, Б. Єльциним і Б. Клінтоном, – а також прем'єр-міністром Великої Британії Дж. Мейджором під час засідань Саміту НБСЄ/ОБСЄ в Будапешті.

Незважаючи на вищезгадані домовленості Російська Федерація продовжувала закріплювати свою військову присутність в Україні,

паралельно зміцнюючи свої впливи на офіційний Київ й послаблюючи потенціал українських збройних сил.

28 травня 1997 р. було підписано Угоду між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. У ній, з-поміж іншого, зазначалося, що «Російська Сторона зобов'язується не мати ядерної зброї у складі Чорноморського флоту Російської Федерації, який знаходиться на території України», а також, що «військові формування здійснюють свою діяльність у місцях дислокації відповідно до законодавства Російської Федерації, поважають суверенітет України, дотримуються її законодавства та не допускають втручання у внутрішні справи України»[27,80]

У 2003 р. 28 січня був підписаний договір між Україною та РФ, який визначав протяжність державного кордону між Україною та Російською Федерацією. Проте навіть після підписання, питання лінії міждержавного кордону в Азовському морі та Керченській протоці не було вирішене. В зв'язку з чим ця проблема гостро заявила про себе в 2003р. Росія без будь-якого попередження почала споруджувати дамбу з Таманського півострова в напрямку українського острова Тузла. Ця подія вперше яскраво показала недоліки Будапештського меморандуму, який виявився банальним фарсом. Суперечка набула стрімкого загострення, що лише після зустрічі президентів України і Росії Л. Кучми і В. Путіна та підписанням 24 грудня 2003 р. Договору про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки, конфлікт вдалося довести до логічного завершення .[9,77]

Поворотним моментом для сучасних російсько-українських відносин стала Помаранчева революція 2004 року, яка була сприйнята російським керівництвом, як свою особисту поразку. Саме тоді вперше було відпрацьовано на практиці сценарії, застосовані через 10 років.

А саме 26 листопада 2004 року Луганська обласна рада провела голосування за створення Південно-Східної республіки, за участю представницької делегації з РФ очільником якої був мер Москви Ю.Лужков,

на яку обговорювали створення Південно-Східної федеративної держави зі столицею у Харкові.[56,83]

У квітні 2008 року під час Бухарестського саміту НАТО, президент Російської Федерації описав основні аспекти стратегічного бачення в майбутньому: «Україна - це не держава. Частина її територій - це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами... якщо Україна піде в НАТО, то піде без Криму і Сходу - вона просто розвалиться на частини». Дані бачення російського керівництва були прописані у російській стратегічній документації з питань зовнішньої і безпекової політики, військовій доктрині РФ, Концепції довгострокового соціально-економічного процвітання Російської Федерації.

Основний напрям російської політики щодо є підривна діяльність в Україні. За рахунок чого почали організовуватись численні структури російського впливу на весь політичний спектр. Володіючи потужними інструментами пропаганди Кремль розпочав кампанію засобів масової інформації щодо підготовки до агресії проти України.

Росія просувала та диктувала свої наративи на телебаченні, в ЗМІ, інтернеті, заповнюючи собою весь медіа простір України, нав'язуючи при цьому тезу про «братські народи» і «мы же братья», що посіяло в головах українців міфи про правівну єдність з російським народом, про переваги приєднання до новітньої Російської імперії. Водночас доводилася неспроможність українських еліт щодо керування суверенною державою. Таку ж мету вбачала й російська енергетична політика. У 2009 р. РФ віднайшла впливовий інструмент тиску на українську енергетичну спроможність, створила можливості для фінансової виснаги її економіки.

На протязі усієї незалежності України, РФ використовуючи увесь наявний в неї арсенал підривної діяльності підживлювала антиукраїнські та антизахідні настрої на території АР Крим та в м.Севастополі. Не беручи до уваги волевиявлення кримчан під час Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року, тодішня проросійська влада на початку 1990-х років

здійснила декілька невдалих кроків для відокремлення від України (1992, 1994-1995 роки).[8,77] Однак, цей сюжет не віднайшов палкої підтримки населення півострова. Створені московією сепаратистські прояви були придушені завдяки координаційним зусиллям керівництва держави і органів сектору безпеки і оборони.

Посилаючись на данні української розвідки, такий сценарій готувався ще за 6 років до подій 2014 року. Підрозділами ГУР РФ здійснювалось проектування майбутнього театру бойових дій у Криму і на Сході України. Після обрання президентом України В.Януковича на просторах Сходу і Півдня України масово активізувались військові структури РФ для вивчення і підготовки територій України для ведення бойових дій.[54,83]

Практичне відпрацювання Росією сценарію військової агресії проти України було проведено в момент спільних стратегічних навчань ЗС РФ та Білорусі «Захід-2013» (19-28 вересня 2013 року), і який мали втілити під час анексії та розв'язання війни в Україні

Одним із вирішальних етапів розвитку подій навколо Чорноморського флоту РФ і у подальшому – анексії Криму, як видається, стало підписання 1 квітня 2010 р. у Харкові «Угоди між Україною та Російською Федерацією з метою дислокації Чорноморського флоту РФ на території України» в обмін на зменшення ціни на газ.

Згідно зі статтею 1 цієї угоди термін перебування Чорноморського Флоту РФ у Севастополі подовжено з 2017 до 2042 р. з подальшим перебуванням ще 5 років, якщо не одна із сторін не матиме заперечень.[61,84] Також сторонами подовжено Угоду між Україною і РФ про статус та умови розміщення Чорноморського флоту РФ на території України від 28 травня 1997 року, Угоди між Україною і РФ про параметри поділу Чорноморського флоту від 28 травня 1997 р., а також і Угоди між Урядом України і Урядом РФ про двосторонні розрахунки, зв'язані з розподіленням Чорноморського флоту та розміщенням Чорноморського флоту РФ на території України від 28 травня 1997 р. на 25 років, з 28 травня

2017 р. з автоматичним продовженням на послідуючі п'ятирічні періоди, в разі, якщо ні одна зі сторін не проінформує письмово іншу сторону про призупинення їхньої дії не пізніше, ніж за один рік до закінчення строку домовленості. Інтерпретуючи на свій власний розсуд поняття «визначальні потреби суспільства і держави», на той момент Голова Верховної Ради України В. Литвин зазначав, що Україна отримує в якості орендної плати за перебування на її території Чорноморського флоту Російської Федерації лише \$97 млн 700 тис. в рік. Ця сума, за його словами, потрібна для погашення газового боргу перед Російською Федерацією, який на той час складав \$2 млрд 300 млн. Після підписання та ратифікації угоди щодо продовження строку перебування Чорноморського флоту на території України вона протягом десяти років мала отримати \$35-40 млрд.[61,84]

Як показав час, підписання Харківських угод у квітні 2010 р. було величезною помилкою України у дипломатичних стосунках з Російською Федерацією, яка стала можливою через допущені тодішнім керівництвом держави brutальні порушення конституційних норм та законодавчих приписів і за своєю сутністю являє собою зраду геополітичних інтересів країни задля «примарної поступки у ціні на російський газ». Таким чином, одержання тимчасової матеріальної вигоди з часом вартувало Україні Кримського півострова. Адже саме Чорноморський флот РФ відіграв суттєву роль в анексії частини території України.

Одразу після перемоги В.Януковича на президентських виборах активізувалося масове лобіювання російських агентів до керуючих посад силових структур України. Працівники російських спецслужб у державних органах України систематично здійснювали диверсійні заходи задля розвалу українського сектору безпеки і оборони.

Восени 2013 року умисні протиправні дії В.Януковича спричинили масштабні демонстрації у столиці України та багатьох інших містах. На початках ці демонстрації, скоріш за все, розцінювались Кремлем не як

небезпека в існуванні проросійського керівництва, а як спроможність знецінити здатність опору України московським задумам.

Профінансовані Кремлем і силовими структурами РФ неодиначні намагання режиму В.Януковича «омити кров'ю» масштабні громадські демонстрації спричинили масове безчинство та загибель великої кількості стороникив Євромайдану та працівників поліції. Проте в лютому 2014 року тодішнє керівництво вже майже не контролювало ситуацію в країні. Після невдалого намагання придушення акцій протесту 18 лютого 2014 року Віктор Янукович втік з Києва до Російської Федерації, що стало цілком очікуваним. Разом з Віктором Януковичем покинули свої посади керівництво МОУ, МВС, Податкової служби, СБУ, ГПУ та безліч інших державних структур.

Притулком для більшості послідовників режиму Януковича також стала Російська Федерація, що вкотре підтверджує пряму причетність до подій. Такі події спровокували занурення української державності у правничий колапс. Без сумніву, такі вчинки були скоординовані Кремлем, котрий вбачав ціль знешкодити державні інституції України і будь яким чином не призвести до організованого спротиву агресії РФ.[62,84]

Виходячи з цього, представлена інформація висвітлює клопітку роботу у підготовці до повномасштабного наступу на територію України з ціллю відновлення проросійського президента В.Януковича.

Початковою ціллю вторгнення РФ на територію України став АР Крим та місто Севастополь. Протягом довгого часу до окупації півострова, РФ організувала в Криму підготовлену агентурну мережу, котра готова була будь-коли внести дисбаланс до суспільно-політичного становища. Агресія РФ проти України стала наслідком заздалегідь запланованого знищення української державності.

Анексія АР Крим та міста Севастополь була почата 20 лютого 2014 року, коли були зафіксовані перші намагання перетинання держкордону України через Керченську протоку.

23 лютого у місті Севастополь пройшов багатотисячний протест, на якому було обрано «міським головою» росіянина О. Чалого. 26 лютого російська агентура за “севастопольським сценарієм” сфальсифікували загальне незадоволення мешканців міста Сімферопіль “київською владою”, здійснивши збір шанувальників “русской весны” перед кримським парламентом.[65,84] Вночі 27 лютого 2014 року підрозділи ССО та ДШВ РФ штурмували приміщення Ради міністрів та ВР АР Крим, над якими був піднятий російський стяг.

На ранок депутатів ВР АР Крим силоміць скликали до сесійної зали, де вони “прийняли” рішення про організацію проведення “референдуму” щодо статусу АР Крим та міста Севастополь. В той же день військовослужбовцями РФ було взято штурмом установи ЗМІ, зв'язку, аеропорт у Сімферополі, аеродром Бельбек у Севастополі, паромну переправу в Керчі. Збройні формування, які приймали участь у штурмі та захопленні державних структур, не мали ніяких розпізнавальних знаків. В той же час продовжувалось озброєння і регулярних формувань спочатку замаскованих під проросійські протестні рухи. Незабаром ВМС РФ заблокували кораблі ВМС України, а в свою чергу російські військовослужбовці колективно з найманцями заблокували українські військові частини.[69,85]

Офіційно РФ заявляла, що з березня 2014 р. проводить військові навчання поблизу українсько-російського державного кордону. З цією метою на територіях Російської Федерації, прилеглих до Чернігівської, Сумської, Харківської, Луганської та Донецької областей, були облаштовані польові військові табори Збройних сил РФ. Уже після фактично вчиненого збройного вторгнення РФ 1 березня 2014 року розглянула звернення президента Росії В. Путіна про право на використання ЗС РФ на території України.[73,85]

Протягом березня російські військові продовжували силову агресію, спрямовану на блокаду українських військових містечок на території АР Крим, захоплювали адміністративні приміщення, контролювали транспортні магістралі та інші стратегічно важливі об'єкти.

У такий скрутний час збройні сили України всевітньо демонстрували приклад справжньої мужності, сили та витримки. У той час, льотчики Сакської морської авіаційної бригади ВМС ЗС України, 3 березня підняли у небо бойові протичовнові вертольоти і літаки та вдало передислокували їх до військового аеродрому у Миколаєві, незважаючи на блокаду військової частини російськими солдатами. Незважаючи на так званих зелених чоловічків, котрі здійснювали попереджувальні постріли, українські військові, не маючи зброї з розгорнутим бойовим прапором, виконуючи державний гімн на аеродромі в Бельбеку, пройшли строем крізь окупантів. Морські піхотинці у Феодосії вчинили силовий спротив нападникам. Екіпажі військових кораблів до останнього чинили опір окупантам у Донузлавському озері. Також велика група курсантів Севастопольської військово-морської академії відмовилась скласти присягу на вірність РФ, виконавши державний гімн України.[71,85]

У той же час, незважаючи на Указ виконувача обов'язків Президента України О. Турчинова про призупинення рішення парламенту АР Крим, був проведений так званий «референдум» щодо статусу Криму. В умовах, що склалися на півострові виникало безліч суперечливих факторів, які вже тоді ставили під сумнів легітимність «волевиявлення» кримчан. На підготовку до голосування нова влада Криму відвела собі 10 днів. Остаточне рішення про дату його проведення було ухвалене 6 березня. За такий короткий термін неможливо провести справжню кампанію. Про це говорила не тільки канцлерка Німеччини Ангела Меркель, але і в інтерв'ю DW голова Меджлісу кримських татар Рефат Чубаров.[71,85] Тим більше, питання про залишення Криму у складі України було сформульовано не чітко на противагу першому пункту

18 березня в Москві було підписано так мнимий “договір про прийняття Криму до складу Росії”. 20 березня він був “затверджений” Державною Думою Російської Федерації, а 21 березня – Радою Федерації.

Серед великої кількості доказів щодо мотиву російської збройної агресії став показовий випуск медалі “За повернення Криму”, котра була затверджена розпорядженням міністра оборони РФ від 21 березня 2014 року. Також на медалі було викарбовано дату спеціальної операції російських військових в АР Крим: 20 лютого – 18 березня 2014 року.

Порушення територіальної цілісності нашої держави внаслідок окупації та незаконної анексії Криму породило гостру необхідність в підтримці на світовій політичній арені. У вирішенні цього питання українське керівництво та дипломатія надали особливу роль співпраці в рамках ключових міжнародних безпекових організацій і форумів та співпраці з ключовими союзниками України, насамперед США, ЄС та НАТО. Як зазначав Президент України Петро Порошенко, «нам потрібно ефективно використовувати наявні міжнародно-правові механізми для перетворення окупованого півострова на непосильний тягар для Москви».[75,86]

Україні від самого початку російської агресії вдалося обстоювати інтереси в більшості інституцій ООН, зокрема в Генеральній Асамблеї. З початку 2014 року була ухвалена низка важливих резолюцій, що не тільки чітко фіксували повагу до територіальної цілісності України, засуджували анексію Криму, а й поглиблювали уявлення світової спільноти про сутність того, що насправді сталося з Кримом.

Так уже 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН підписала резолюцію A/RES/68/262, котра підтвердила незалежність та територіальну цілісність України в її міжнародно-визнаних кордонах та одразу признала недіючі будь-які зміни статусу півострова та міста Севастополя основою яких є результат так званого «загальнокримського» референдуму 14 березня 2014 року, бо такий не має законного підґрунтя.

За два тижні перед ухваленням резолюції на засіданні Ради Безпеки ООН був представлений проект резолюції щодо Криму. Проект визначав, що

Рада Безпеки «підтверджує додержання суверенітету, незалежності, єдності й територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів. За резолюцію проголосували 13 членів Ради Безпеки, Китай утримався, а Росія наклала на документ вето.

Новим кроком на шляху розуміння сутності політики Росії щодо Криму стало ухвалення 15 листопада 2016 року резолюції щодо ситуації з правами людини в Криму. Головною особливістю документу стало те, що в ньому ООН, а отже й світова спільнота, визнала Росію за країну-окупанта, а зміни в статусі Криму назвала анексією. [76,86]

19 грудня 2017 року Генеральна Асамблея ООН проголосувала за новий проект резолюції щодо прав людини в Криму. Це була третя резолюція ООН щодо Криму, починаючи від березня 2014 року. Найголовніше — те, що в новій резолюції ситуація визнана як міжнародний збройний конфлікт, що триває — саме цього не було в попередньому документі. Рішення Генеральної Асамблеї, інших підрозділів і структур ООН стали могутнім поштовхом у посиленні протидії анексії Криму з боку інших провідних міжнародних інституцій.[76,86]

Активно відгукнулася на події в Криму Рада Європи. Її Парламентська Асамблея оперативно відреагувала на початок російської агресії. Уже 7 березня 2014 року Постійний комітет ПАРЕ висловив повну підтримку територіальній цілісності України та засудив дії Кремля. У заяві наголошувалося, що дії російських військ у Криму та потенційна загроза їхнього поширення на інші українські території — це пряме порушення принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН та Гельсінських угодах.

Знаковою стала й ухвалена ПАРЕ Резолюція «Останні події в Україні: загрози функціонуванню демократичних інституцій» №1988 від 9 квітня 2014 року. Асамблея рішуче засудила дозвіл Ради Федерації РФ на застосування військової сили в Україні, російську військову агресію та подальшу анексію Криму як явні порушення міжнародного права, зокрема Статуту ООН,

Гельсінських угод, Статуту ОБСЄ та основних принципів Ради Європи. ПАРЕ зазначила, що жоден із аргументів, використаних Російською Федерацією, щоб виправдати свої дії, не ґрунтуються на фактах і доказах.

Чітку позицію щодо анексії Криму та російської агресії проти України зайняв Європейський Союз. Уже 1 березня 2014 року Верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки Кетрін Ештон засудила рішення Кремля застосовувати військову силу на території України, назвавши його «необґрунтованою ескалацією напруженості».[81,86]

11 серпня 2014 року Євросоюз запровадив торговельні санкції щодо товарів, виготовлених у Криму та Севастополі через незаконну анексію Криму та Севастополя. Щоразу, коли Росія під час різних форумів, зокрема зустрічей у рамках ООН, ОБСЄ, Ради Європи, СОТ, посиляється на Крим і Севастополь як частину Російської Федерації, ЄС робить заяви у відповідь, щоб нагадати світові, що Євросоюз не визнає незаконної анексії цих територій.

Особливе занепокоєння викликає порушення прав кримських татар, що великою мірою потерпають через переслідування їхніх лідерів і членів їхньої громади, закриття кримськотатарських медіа та заборони Меджлісу.[81,86]

16 березня 2018 року, вісім міністрів закордонних справ європейських країн — Данії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Румунії, Швеції та України — виступили зі спільною заявою, різко засудивши анексію Криму, що триває, та підкреслили: «Те, що сталося з Кримом, — не справа самої України. Це стосується всіх нас — ось чому ми ніколи не забудемо й не відмовимося».

Активну роботу з мобілізації світової спільноти в боротьбі проти анексії Криму Україна здійснює з Організацією Північноатлантичного договору, що так само твердо стоїть на боці України. Так, уже 2 березня 2014 року Північноатлантична рада засудила дії Росії в Криму, назвавши їх порушенням міжнародних правових норм, зокрема Будапештського меморандуму та українсько-російського Договору про дружбу та співпрацю

1997 року. Протягом 2014–2018 рр. НАТО неухильно поглиблювало застосування дипломатичних та інших інструментів проти анексії Криму. «НАТО ніколи не визнає незаконної анексії Кримського півострова Російською Федерацією», — відзначив Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг у виступі на зустрічі Комісії НАТО-Україна у Києві 10 липня 2017 року.[79,86]

Для зміцнення національної безпеки України, зокрема в справі мобілізації протидії світової спільноти анексії Криму вирішальне значення має позиція Сполучених Штатів Америки як найважливішого та найвпливовішого союзника України. Попри сподівання Кремля, що прихід до Білого дому президента Дональда Трампа змінить ситуацію в їх користь, позиція США навпаки стала основою головних міжнародних безпекових структур і почала займати активну позицію щодо анексії Криму.

Рішуча позиція Конгресу та Сенату США, призвела до появи такого вкрай важливого документу як «Кримська декларація» — 25 липня 2018 року її оголосив Державний секретар США Помпео. Високо оцінив «Кримську декларацію» президент України Порошенко: «Вітаю історичну заяву Вашингтону про невизнання спроби анексії українського Криму російським агресором.

Достойна відповідь гібридним провокаціям Кремля після Гельсінкі. Щиро вдячний Адміністрації Президента Дональда Трампа за безкомпромісну позицію щодо підтримки територіальної цілісності України в міжнародно визнаних кордонах». Важливо, що «Кримську декларацію» буквально тут же підтримали провідні європейські країни та інституції: Швеція, Латвія, Чехія, Норвегія, Велика Британія, Німеччина, Польща, Італія та Євросоюз.

1.2. Окупація Донецької та Луганської області

З розпалу військового конфлікту в Донецькій та Луганській обл. зусилля спецслужб РФ зосереджувались задля дестабілізації ситуації на Донецькому напрямку, у тому числі задля створення незаконних збройних формувань, застосування зброї та терористичних методів і способів протидії законно обраній владі. На Схід України, РФ відправила різні збройні формування, котрі мали у складі кадрових військових, ветеранів кавказьких та балканських війн, інших “гарячих точок” що змішались із завербованими місцевими жителями.[3,77]

Одночасно спецслужби РФ створили тренувальні табори та «навчальні центри» для підготовки особового складу своїх гібридних збройних підрозділів. Протягом квітня–червня 2014 р. саме ці збройні формування, створені спецслужбами РФ, встановили контроль над значними частинами територій Донецької та Луганської областей. Фактично ці збройні формування були іррегулярними формуваннями Збройних Сил Російської Федерації, за допомогою яких відбувалось продовження російської збройної агресії проти України після анексії Криму.[4,77]

У березні – квітні 2014 р. спостерігались намагання російської агентури дестабілізувати ситуацію в Запорізькій, Миколаївській, Херсонській, Одеській та Дніпропетровській областях адже без подальшого втручання, Україна невдовзі повернула б повний контроль над своїми регіонами і Росія опинялася у ситуації, де є консолідована “континентальна” Україна, і є анексований Крим. Вся увага і України, і світової спільноти, була б прикута саме до нього. Саме тому російське керівництво почало вдаватися до екстрених дій.

На скоординованість дій російських диверсійних груп демонструє той факт, що практично водночас, 6 квітня 2014 року були захоплені адмінбудівлі у Донецьку та Харкові, а в Луганську – приміщення управління СБУ, в якій у великій кількості зберігалась стрілецька зброя. А 7 квітня 2014 року проголосили про створення “ДНР ” і “ХНР ”, а в Луганську було створено “штаб Південно-Східного спротиву”. Також були висунуті вимоги про вихід східних регіонів зі складу України.

Про узгоджені дії російських диверсантів також свідчить факт водночас взяття штурмом 12 квітня 2014 року міської ради в місті Артемівськ, відділка міліції і міської ради у місті Краматорськ. Того ж дня диверсійна група І. Гірка заховила Слов’янськ, а у місті Горлівка діяла група І. Безлера. Російськими офіцерами були усі керівники вище представлених груп. Відповіддю на масове проникнення в східні області країни озброєних російських терористичних угруповань і захопленнями ними органів місцевої влади стало введення у дію рішення РНБО України про проведення антитерористичної операції 14 квітня 2014 року. Так почалася широкомасштабна антитерористична операція.

До проведення АТО було залучено всі структури сектору безпеки і оборони: СБУ, ЗСУ, МВС України, НГУ, Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України, Державну спеціальну службу транспорту, ДПСУ, також військові формування та правоохоронні органи ССО, котрі були створені відповідно до ЗУ. Безпосередньо, до АТО приєдналися “добровольчі батальйони”. На початку антитерористичної операції з лав ЗСУ було задіяно орієнтовно 1500 військових. Здебільшого переважали підрозділи ДШВ та ССО.

Під кінець квітня 2014 року в більшості населених пунктів Донецької та Луганської областей найманці взяли штурмом десятки об'єктів державної інфраструктури, провели захоплення підрозділів і частини українських силових структур. Також було загарбано державні установи в містах Зугрес, Іловайськ, Макіївка, Маріуполь, Харцизьк, Костянтинівка, Єнакієве та заблоковані військові частини в Маріуполі та Луганську, бази зберігання озброєння і військової техніки поблизу міста Артемівськ.[4,77]

16 квітня 2014 року підрозділи ДШВ окупантів захопили аеродром “Краматорськ”. В перших числах травня сили АТО встановили блокпости навколо Слов'янська в напрямку основних шляхів сполучень російських військ задля перешкоджання ввезенню в місто озброєння, БК та інших матеріально-технічних засобів. Десантники ЗСУ в свою чергу взяли під контроль надважливу контрольну точку – гору Карачун, за рахунок таких дій українські військові мали можливість контролювати м.Слов'янськ і підходи до нього із західної та південно-західної сторін.

Особливим драматизмом виділяється трагедія під Волновахою, яка сталась 22 травня 2014 року де відбувся диверсійний напад на блокпост сил АТО. Під час цих подій загинуло 17 захисників України.

У травні 2014 року очільники так званих ДНР і ЛНР оголосили про створення конфедеративного союзу “Новоросія” Такий жест було розцінено, як висунення територіальних претензій, щодо інших областей Півдня і Сходу України. Самопроголошені утворення контролювали приблизно третину території Донецької та Луганської областей, щоправда, разом із обома обласними центрами. Визнання ні від кого не отримали, від Росії включно. Усе це спонукало до нарощування складу сил та засобів АТО. Протягом 2014–2015 року було проведено шість черг часткової мобілізації завдяки таким діям сформувалось близько 159 військових частин Збройних Сил та 39 військових частин інших військових формувань.[6,77]

Важливим етапом у проведенні антитерористичної операції було відновлення контролю над Донецьким та Луганським аеропортами.

Операцію із деблокування Донецького аеропорту українські війська провели 26 травня 2014 року. Відбулась висадка загону десантників, які успішно провели операцію з захоплення летовища. Взяття під контроль та утримання аеропорту “Луганськ” виявилось дещо складнішим. Через перебування аеропорту у кільці ізоляції, та за відсутності можливостей для розширення контрольованої зони, в аеропорт було направлено додаткові військові угруповання. Проте 14 червня 2014 року російськими терористами було збито військово-транспортний літак Іл-76, який мав здійснити посадку на летовищі. В результаті чого загинуло 40 десантників та 9 членів екіпажу.

В червні 2014 року президентом України П.Порошенко, було запропоновано план мирного вирішення ситуації на Донбасі і віддав наказ українським військовослужбовцям в односторонньому порядку припинити застосування зброї з 20 до 30 червня та закликав російську сторону до організації переговорів. Однак російська сторона продовжувала агресивні дії. В результаті тижня так званою “тиші” загинуло 27 та поранено 69 українських військовослужбовців. Основними осередками окупантів були міста Донецьк, Луганськ, Слов’янськ, Горлівка, Макіївка та Сніжне.[10,78]

Виходячи з цього, стало зрозуміло, що врегулювати збройний конфлікт на Сході України політичним шляхом не вдасться, тому вирішувати конфронтацію прийдеться виключно військовим шляхом. Відштовхуючись від перебігу подій президентом України – Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України П. Порошенком було ухвалено рішення про припинення усіх заборон на ведення вогню і було видано наказ силам АТО розпочати активну фазу дії з 1 липня 2014. Спільними зусиллями Збройних сил України та добровольчих батальйонів було організовано активну відсіч збройній агресії РФ і подальше загарбання українських територій було зупинене.

До середини липня від іррегулярних формувань ЗС РФ були звільнені міста на півночі Донецької області, зокрема, стратегічно важливі звільнили міста Слов’янськ та Краматорськ. Зона, яку контролювали сепаратисти.

зменшилась удвічі. В той момент, коли стало зрозумілим, що остаточне звільнення території України є лише питанням часу, Кремль вдався до прямого використання своїх регулярних збройних сил. Спочатку була надана вогнева підтримка з території Росії, шляхом обстрілів позицій Збройних сил України. Перший обстріл українських військ з території РФ було зафіксовано у ніч з 10 на 11 липня 2014 р. під селищем Зеленопілля на півдні Луганської області. Російські збройні сили із застосуванням реактивних систем «Град» завдали потужного удару по позиціях українських прикордонників, в результаті чого загинуло 24 та поранено 76 військовослужбовців. Цим обстрілом розпочалась активна фаза залучення регулярних підрозділів ЗС РФ в бойові дії на Сході України.

Наступна подія що сколихнула всю світову спільноту своєю трагічністю сталася 17 липня 2014 року поблизу м. Торез Донецької області, коли від рук російських військовослужбовців 53-ї зенітно-ракетної бригади за допомогою російського зенітно-ракетного комплексу “Бук”, був збитий пасажирський літак Boeing 777 авіакомпанії “Малайзійські авіалінії”, котрий здійснював переліт за рейсом Амстердам – Куала-Лумпур на борту з 283 пасажирами і 15 членами екіпажу, які трагічно загинули.[54,83]

Саме в цей час українськими військовослужбовцями були проведені рішучі дії у глибині окупованих територій. Відважним кроком став рейд декількох підрозділів ДШВ, який тривав з 18 липня до 10 серпня 2014 року. У якому основним загоном протягом 24 діб було пройдено понад 450 км доріг, які з них 170 км з контактом між супротивником, здійснивши штурмову операцію зі звільнення надважливого стратегічного об’єкта – кургану Савур-Могила (28.07). Також десантниками забезпечили вивід з-під нищівного вогню артилерії окупантів побратимів, котрі на початку серпня виконували завдання на державному кордоні. Завдячуючи злагодженим діям вдалось евакуювати з кільця близько 2 тис. військовослужбовців та 250 од. озброєння, військової техніки, на щастя втрати загону були мінімальні.

Рішення ввести регулярні війська на територію східної України тільки спричинило продовження збройного конфлікту, посилення руйнації інфраструктурного потенціалу регіону, значущого збільшення постраждалих серед військовослужбовців та мирних жителів.

В ніч з 24 на 25 серпня 2014 року відбулися кардинальні зміни в районі АТО, почалось перше масоване вторгнення регулярних підрозділів РФ до східних територій України. В результаті масованого артилерійського удару зі сторони РФ, в якому було використано близько 200 одиниць артилерії, російські збройні формування підло зайшли на територію України. Російська армія, слідуючи кримським подіям, не мала при собі ніяких документів, розпізнавальних знаків, які могли чітко вказати на їх присутність там. Кордон з Україною перетнули близько восьми укомплектованих формувань ЗС РФ, котрі оперативно натупали в сторону Іловайська та Луганська. В результаті їхнього наступу виникла загроза оточення угруповання ЗСУ, які були вимушені відступити. Факт вторгнення було офіційно задокументовано 26 серпня 2014 року після взяття у полон 11 десантників 98-ї повітрянодесантної дивізії ЗС РФ (м. Кострома) , які нібито по їх словах заблукали.[59,83]

Неймовірного розголосу серед громадськості спричинила Іловайська трагедія (24-29 серпня 2014 року), яка сталася в наслідок вторгнення російських військ та взяття в кільце українських військових, які чотири доби вели запеклі бої з окупантами.

Вхід російський регулярних військ на територію України мав на меті пробити “південний коридор” до Криму, проте сили АТО стабілізували лінію зіткнення, не допустивши при цьому подальших маневрів російської армії та просування їх ще глибше по нашій території та зберегли контроль над стратегічно важливими населеними пунктами.

Тому, характерною рисою початкового періоду військового конфлікту на сході нашої країни характерними являлись стрімкі наступальні дії сил АТО з метою відновлення територіальної цілісності держави, організації

передумов для закінчення конфронтації. Проте відбулися подальші вторгнення ЗС РФ на східні регіони України з цілю розпалювання подальшої військової агресії.[51,83]

У результаті контрнаступу, значні сили української армії опиняються в повному оточенні російських окупантів під Іловайськом (Іловайський котел) в результаті чого були розгромлені під час спроби прориву. В принципі, «коридор на Крим» був відкритий. Міста Маріуполь і Запоріжжя потрапили під загрозу захоплення, в свою чергу РФ чітко продемонструвала, що вона рішуче налаштована протистояти не тільки в АР Крим, а ще й на східних рубежах України.

За таким сюжетом було організовано перший етап Мінських переговорів і підписано «Протокол за підсумками консультації Тристоронньої контактної групи, які вбачали спільні кроки, спрямовані на імплементацію Мирного плану Президента України П. Порошенка та ініціатив президента Росії В. Путіна» .

В переговорному процесі брали участь: представник України — другий президент Леонід Кучма, представник Росії — посол в Україні Михайло Зурабов, а також представник ОБСЄ — Хайді Тальявіні й очільники так званих республік ДНР та ЛНР Олександр Захарченко та Ігор Плотницький. І саме їх підписи стояли під підсумковим «Протоколом», який опублікувався 5 вересня.[64,84]

Підписуючи Мінські домовленості, РФ орієнтуючись на їх імплементацію, вочевидь , хотіла демонстративно показати власну інтерес, щодо мирного врегулювання конфлікту, та за рахунок цього приїблизитись до відміни, хоча б часткових санкцій. Окрім того, РФ переслідувала, ще одну ціль : збереження свого політичного впливу на ті процеси які відбуваються в Україні.

Отож починаючи з вересня 2014 року організація усіх структур військового управління, військових угруповань у районах проведення АТО базувалась перш за все на угоді, досягнутій в момент підписання Мінських

домовленостей 5 вересня 2014 року. Через підступні дії окупантів і недотримання російською стороною Мінських угод, на час здійснення обов'язків про припинення вогню, збройна конфронтація на Сході України набула вигляду тривалого замороженого конфлікту.

Взимку 2015 року ситуація стала не менш “пекельною”, ніж улітку 2014 року. Першочерговими операціями сил АТО у східних областях України у той час стали: деблокада підрозділів ЗСУ в Донецькому аеропорту та евакуація угруповань військ у районі ударів противником у м. Дебальцеве.

Однією з “найгарячіших” точок в АТО залишався Донецький аеропорт, який став прикладом справжньої мужності і героїзму українських військових, котрих ворог прозвав “українськими кіборгами”. Протягом 242-х днів оборони аеропорту полягало не тільки в контролі приміщень терміналів та диспетчерської вежі, також бій тривав за здійсненням контролю над Авдіївкою, Пісками, Опитним, Водяним. Впевнена оборонна діяльність українських військових на цій території забезпечила надійне прикриття усього Донецького напрямку. У 2015 році 22 січня одна із останніх невеликих груп наших військових залишила розвалини терміналу, у котрому навіть не залишилось стін, котрі можна було обороняти. Увесь цивілізований світ став свідком неймовірного героїзму наших українських “кіборгів”. Без будь-яких запасів продовольства, у неймовірний холод і під постійними обстрілами, вони оборонялись до останнього.[45,82]

З початку січня російські окупаційні війська розпочали наступ за Дебальцівським напрямком, прагнучи оточити і знищити розташовані там українські війська. Після завершення (27 січня – 18 лютого 2015 року) Дебальцівської операції на Донбасі розпочалося не значне але перемир'я. Підсумок зимової кампанії 2014-2015 рр. значною мірою повпливав на наступний перебіг воєнно-політичної та воєнно-стратегічної обстановки на фронті. У результаті довготривалих перемовин 15 лютого 2015 року було ухвалено спільну декларацію Президентів України, Французької Республіки, Російської Федерації і Канцлера Федеративної Республіки Німеччини на

підтримку Комплексу заходів з імплементації Мінських домовленостей. Згідно з цим документом мав вступити в дію режим припинення вогню, а з 24 лютого мав би починатись процес відводу важкого озброєння від лінії фронту.

Однак ці домовленості, як і попередні, агресор продовжував підступно порушувати тому українські військові були вимушені відповідати вогнем у відповідь на явні провокативні дії супротивника зазвичай в момент бойових зіткнень, про що інформували керівництво Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ.[49,82]

У вересні 2016 року російсько-українська конфронтація на Сході України набула важливих змін, у більшій мірі, через укладання у Мінську 21 вересня 2016 року рішення Тристоронньої контактної групи про роз'єднання на Донбасі ворогуючих сторін. Документ представляв собою план відводу військ з бойових позицій по обидві сторони для створення ділянок у 2 км у ширину і 2 км у глибину. Незважаючи на домовленості російські війська продовжували порушувати домовленості, не дотримувались “режиму припинення вогню”, використання снайперів набуло систематичного характеру.

Варто відзначити, що супротив України російській агресії у 2014– 2017 роках відобразив, що АТО як форма супротиву агресії вже перейшла за рамки своєї мети та здобула точно вираженого військово-оборонного характеру. Під кінець 2017 – початок 2018 року нагальним покликом часу стала модернізація правничого поля використання сил оборони задля захисту України від збройного втручання РФ.

24 лютого 2018 року набув чинності ЗУ “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях”, котрий видозмінював початковий формат АТО та план залучення ЗСУ, інших військових формувань та органів правоохоронної влади. Таким чином, було започатковано правове підґрунтя задля впровадження ООС із гарантуванням

національної безпеки і оборони, протидію та відпору збройній агресії РФ на теренах Донецької та Луганської областей.[68,85]

30 квітня 2018 року П.Порошенко ухвалив Указ “Про затвердження рішення РНБО “Про широкомасштабну антитерористичну операцію на території Донецької та Луганської областей” . В той же час Верховний Головнокомандувач ЗСУ ухвалив наказ “Про початок операції Об’єднаних сил із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей”. Згідно наказу від 30 квітня 2018 року о 14:00 розпочато ООС.

У другій половині 2018 року ситуація почала набувати нових дестабілізаційних рис на черговому етапі гібридної війни. Все вказувало на те, що верхівка РФ не зупинялась розцінювати військову потугу, саме як рушійний метод задля досягнення власних військово-політичних цілей.

Ще після анексії Криму Російська Федерація кардинально змінила ситуацію на Азові. Кремль почав нарощувати військову міць в складі Чорноморського Флоту і підрозділів ФСБ РФ. РФ сформувала в Азовському морі флотилію, підсилила додатковими корабельними одиницями прикордонні війська ФСБ РФ, передислокувала в регіон ракетні й десантні катери, в тому числі з Каспійського моря. Абсолютно нехтуючи міжнародним правом і діючи ґрунтуючись виключно на своїй військовій потужності, Москва створила абсолютно нову реальність, де Азовське море почало перетворюватись на новий плацдарм протистояння.

Грубим порушенням норм міжнародного морського права та Конвенції ООН про Свободу судноплавства також стало будівництво Російською Федерацією Керченського мосту, висота якого не дає змогу вантажним суднам проходити в Азовське море. З 24 травня 2017 року прохід таких суден був повністю припинений. Через це Україна почала втрачати мільйони гривень і робочі місця, почалася дестабілізація ситуації в Азовському морі в цілому.[78,86]

Як наслідок наступний акт військової агресії зі сторони РФ відбувся 25 листопада 2018 року в районі Керченської протоки проти кораблів ВМС України, сплановану передислокацію з порту Одеси до порту Маріуполь Азовського моря. Українські одиниці кораблів, які мали у своєму складі два малих броньованих артилерійських катера “Нікополь” і “Бердянськ” та рейдовий буксир “Яни Капу” планове переміщення з порту Одеси до порту Маріуполь Азовського моря. Про бажання здійснити передислокацію завчасно було проінформовано згідно з міжнародним морським правом. Однак, на противагу Конвенції ООН з морського права та Договору між Україною та РФ про співпрацю з використанням Азовського моря та Керченської протоки, прикордонні кораблі здійснили відверто агресивні дії.

Враховуючи воєнно-політичну ситуацію в країні та присутню небезпеку повномасштабного вторгнення в Україну ЗС РФ, 26 листопада 2018 року ВРУ прийняла ЗУ “Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”. Керуючись даним законом в 10 областях та внутрішніх водах України Азово-Керченської акваторії запровадили воєнний стан, який складав 30 діб за умови якщо за цей проміжок часу РФ не прийде до подальших загострень подій. Невдовзі, 26 грудня завершилась дія правового режиму воєнного стану в Україні, проте явна збройна загроза з боку РФ зберігалася.[19,79]

Уперше з 2014 року на початку 2021 року Російська Федерація сконцентрувала значну кількість своїх військ і озброєння на кордонах з Україною. 30 березня Головнокомандувач ЗСУ генерал-полковник Руслан Хомчак з трибуни Верховної Ради заявив, що згідно з доповідями розвідки, в рамках підготовки до спільних білорусько-російських стратегічних командно-штабних навчань "Запад-2021" ЗС РФ у вересні 2021 року в Білорусі, територія яких буде охоплювати враховуючи прикордонні з Україною території, являють собою загрозу для України і розцінюються Україною як ескалація міжнародного збройного конфлікту, що відбувається між РФ та Україною. Він заявив, що станом на 30 березня 2021 уздовж

кордону та тимчасово окупованих територій уже утримується 28 батальйонних тактичних груп противника, які зосереджені в окупованому Криму, а також у Ростовській, Брянській і Воронежській області.[14,78]

В той же час Москва розгорнула провокативну інформаційну війну, розпалюючи в країні та за її межами воєнну агонію, обвинувачуючи Україну в порушеннях мінських домовленостей та загострення конфлікту. РФ не планує домовлятися ні на засадах міжнародних структур, ні у форматі мінського процесу, відхрещуючись пояснити мотиви власних військових приготувань. Міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров в свою чергу, у своїй заяві до міжнародної спільноти застеріг щодо ймовірності "руйнування України" в разі можливого загострення конфлікту на Донбасі.

На початку березня 2021 року синхронно з навчаннями російських регулярних військ, бойовики самопроголошеної "Донецької Народної Республіки" заявили, що отримали дозвіл на застосування вогню на знищення " по позиціях Збройних сил України. Голова української делегації Тресторонньої контактної групи з врегулювання ситуації на Донбасі Леонід Кравчук назвав такі заяви «спробою зриву Мінських домовленостей». Незабаром, 16 березня в Сумській області було зафіксовано вторгнення військового вертольоту з Російської Федерації на територію України.[19,78]

На виконання домовленостей, досягнутих в ході Паризького саміту 9 грудня 2019 року лідерами держав - учасниць "Нормандського формату", з 27 липня 2020 року було впроваджено додаткові дії з посилення режиму припинення вогню, котрі були погоджені у форматі Тресторонньої контактної групи, наслідком чого стало кардинальне зменшення людських жертв серед цивільного населення та військових, а також руйнувань цивільної інфраструктури, що мало позитивний вплив на ситуацію з рівнем безпеки в зоні конфлікту.

Починаючи з 2021 року спостерігається значна активізація обстрілів та збройних провокацій зі сторони збройних формувань РФ, збільшення зафіксованих Спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ в Україні доказів

не дотримання режиму припинення вогню, патрулі Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ зустрічаються з дедалі більшими перепонами у своїй роботі на тимчасово окупованій території, продовжується незаконний перетин неконтрольованої Урядом України ділянки українсько-російського кордону транспортними ешелонами і військовою технікою задля підкріплення і ротації збройних формувань РФ. Протягом декількох місяців під різним аргументування блокується конструктивна робота Тристоронньої контактної групи.

1 квітня ГУР МО України випустило заяву, що Російська Федерація завершує підготовку комплексу заходів, який має на меті спонукання України на військову відповідь на ворожі дії окупантів на лінії зіткнення сторін на сході України, розширення російської військової присутності на території так званих ДНР та ЛНР за рахунок перекидання регулярних підрозділів ЗС РФ, аргументуючи це потребою захисту в самопроголошених квазіреспубліках російських громадян.

Крім того, не виключається спроба просування російських окупаційних військ углиб території України. Також, що російські дипломатичні представництва за кордоном та ЗМІ отримали наказ бути підготовленими до демонстрації та пояснення світовій спільноті інформації щодо нібито агресивних дій ЗС України та “миротворчих” заходів РФ у відповідь.

Крім того, тривала мілітаризація Кримського півострову. Чисельність російських військових у АР Крим та місті Севастополі збільшилась до 40 тисяч осіб і не перестає зростати. Також нарощується кількість розміщеної на півострові воєнної техніки. На окупованих територіях АР Крим та м. Севастополя продовжується відновлення ядерного потенціалу. На території півострова налічується 66 комплексів, спроможних надсилати ракети з ядерними боєголовками.[21,79]

Переслідуючи глобальні цілі, Російська Федерація на чолі з Путіним продумано крокують на підвищення ставок у політичній боротьбі з Заходом

на фоні розпаду відносин між ними та видозмінення міжнародних процесів після зміни влади у США. Москва ставить за ціль підсилення протиріч між західними союзниками у питаннях безпеки на Євразійському континенті. Тодішня конфронтація на Сході України говорить про подальше зухвале ігнорування Москвою своїх зобов'язань, з метою мирного врегулювання конфлікту, в тому числі Мінських угод та домовленостей, досягнутих у рамках "Нормандського формату". Її основною цілю є не дозволити стабілізуватись ситуації в зоні конфлікту та досягнути будь-якого прогресу на будь-яких форматах перемовного процесу. Дії Росії фактично спрямовані на руйнування всіх зусиль з припинення конфлікту та мирної реінтеграції окупованих українських територій.

2 УКРАЇНА ТА МІЖНАРОДНА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА ДОПОМОГА У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

2.1. Допомога Україні у сфері Безпеки: Основні тенденції

Підтримання обороноздатності країни з урахуванням складних політичних, економічних та безпекових обставин, які склалися внаслідок агресії Російської Федерації, ставить Україну на шлях вимушеного запозичення міжнародної матеріально-технічної допомоги з метою підтримання у боєздатному стані Збройних Сил України та інших силових структур, а також нарощування воєнного потенціалу держави.

Загальновідомо, що ЗС України розпочали проведення Антитерористичної операції з озброєнням та військовою технікою, виробленими на підприємствах колишнього СРСР. Водночас, підґрунтя міжнародного військового співробітництва було закладене ще за часів отримання незалежності Україною як суверенною державою, про що свідчить укладена у грудні 1999 року чергова Угода між урядами України та США щодо реалізації програм та проектів міжнародної допомоги у військовій сфері, ратифікована Законом України №2079-III від 02 листопада 2000 року.

Одними з важливих заходів щодо координації МТД в Україні стало підписання Президентом України Указу № 325 від 19 квітня 2007 року “Про приєднання до Паризької декларації щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги” та включення України до переліку країн, які приєдналися до зазначеної Декларації. Також були підписані й інші угоди з країнами партнерами з питань МТД.[4,77]

Допомога у сфері безпеки для Збройних Сил України залучається переважно у якості: Гуманітарної допомоги (ГД) та Міжнародної технічної допомоги (МТД). Безпосередня допомога збройним силам може бути корисною як для України, так і для самих донорів. Те, що в США відоме під

терміном «допомога у сфері безпеки» («security assistance»), «військове залучення» («defence engagement») у Сполученому Королівстві, та «військова допомога» («military aid») в Канаді, допомагає країнам протидіяти спільним викликам, покращує співпрацю, взаємодію та обмін ресурсами, а також допомагає нарощувати потенціал збройних сил країн отримувачів допомоги.

З 2014 по 2021 рік Україною від країн-партнерів отримано наступну МТД: озброєння нелетальної дії Збройним Силам України надали 18 країн. Основні донори - США, Великобританія та Канада, передали нелетальне озброєння та надали консультативну допомогу, спрямовану на реформування Збройних Сил України та навчання окремих підрозділів.[29,80]

Хартія Україна – США про стратегічне партнерство підкреслюється важливість двосторонніх відносин і має на увазі розширення співпраці в області оборони, безпеки, економіки і торгівлі, енергетичної безпеки, демократії та культурного обміну. Сполучені Штати надають вагомое сприяння Україні у відстоюванні територіальної цілісності та суверенітету нашої держави і протидії російській агресії, мобілізації міжнародної спільноти, зміцненні обороноздатності й енергетичної безпеки України, залученні міжнародної допомоги для реалізації всеосяжних політичних, економічних та соціальних реформ, а також зміцнення верховенства права в Україні.

Відповідно до Законів про асигнування на оборону, Конгрес США уповноважив Уряд США надавати Збройним Силам України військову допомогу у вигляді озброєння та тренувань. У 2016 році вартість наданої США допомоги, за обсягом сягала близько 7% оборонного бюджету України, який складав 113 мільярдів гривень. У 2017 році загальна вартість наданої допомоги склала більш ніж 658 мільйонів доларів США, що зробило Україну однією з десяти найбільших одержувачів військової допомоги від США (серед таких традиційних одержувачів допомоги як Йорданія, Пакистан, Ізраїль, Єгипет та Ірак). У 2018 році понад 2 мільярди доларі США, включаючи в себе 124 проекти різного напрямку. У 2019 року вже понад 2,2

мільярди доларів. 2020 та 2021 роки були дещо складнішими для світової економіки, тож військова допомога також була меншою, в 2021 році загальний обсяг матеріально-технічної допомоги США Україні становить понад \$130 млн, що все одно робить США провідним партнером України.[30,80]

Міжнародна технічна допомога США у військовій сфері надається через ряд програм американського Уряду, зокрема:

- Програма фінансування надання військової техніки, майна та послуг США іноземним державам, заснована у 1994 році. Фінансується Міністерством оборони США – Програма FMF (Foreign Military Financing);

- Програма надання військової техніки, майна та послуг США для України під егідою Ініціативи з відновлення довіри в Європі, на підставі закону США № 113-291 “Закон про повноваження в галузі національної оборони на 2015 фінансовий рік”. Фінансується Міністерством оборони США – Програма ERI (European Reassurance Initiative);

- Програма надання військової техніки, майна та послуг США для України під егідою Ініціативи зі сприяння безпеці в Україні, на підставі законів США № 114-92 “Закон про повноваження в галузі національної оборони на 2016 фінансовий рік”, № 114-113 “Закон про консолідацію повноважень в галузі національної оборони на 2016 фінансовий рік” та Програми розбудови можливостей країн партнерів. Фінансується Міністерством оборони США – Програма USAI.

Зокрема в 2021 році США надало Збройним Силам України: радіолокаційні станції контрбатареїної боротьби, безпілотні літальні апарати RQ-11B Raven із запасними частинами; автомобілі на базі HMMWV різних типів; радіостанції Harris Falcon; прилади нічного бачення різних типів; польовий шпиталь EMEDS; речове, продовольче та медичне майно та обладнання.

Важливим для України було рішення палати представників Конгресу США, що передбачало надання Україні летальної зброї, а також розширення військової допомоги за рахунок поставок засобів технічної підтримки для розробки цілісної системи моніторингу державного кордону України і допомоги в підготовці штабних офіцерів і вищого військового командування ЗС України. Однак, можливість захоплення РФ сучасної американської техніки (озброєння) була одним із аргументів проти надання Україні летального оборонного озброєння.[35,81]

Іншим важливим для України рішенням був проект оборонного бюджету США на 2018 рік, у якому передбачено виділення 350 млн. доларів на надання Україні допомоги у сфері безпеки і заходів щодо протидії російській агресії, яку Президент США Дональд Трамп дав згоду на комерційний продаж Україні стрілецької зброї та протитанкового ракетного комплексу FGM – 148 Javelin, самозарядних великокаліберних снайперських гвинтівок M 107A1 фірми Barret та босприпасів і аксесуарів до них.

Пам'ятаючи, що Канада стала першою Західною країною, яка визнала незалежну Україну 02 грудня 1991 року, Україна та Канада підкреслюють важливість їхніх відносин, як друзів та надійних партнерів. Особливості партнерства між країнами задекларовані у спільних Деклараціях у 1994 та 2001 роках. Після незаконної анексії Криму Росією і початку агресії на Донбасі Канада послідовно підтримує Україну як у рамках міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, НАТО, «Велика сімка»), так і на двосторонньому рівні. Крім того, Канада запровадила економічні та політичні санкції проти низки російських осіб та компаній, а також представників т.зв. «ДНР» та «ЛНР» і лідерів сепаратистів; з 29 червня 2015 р. також заборонено здійснювати торговельні та інвестиційні операції з окупованим Кримом.[36,81]

Канада підтримує бажання України приєднатися до НАТО та долучає всі можливі зусилля, спільно з Україною та союзниками по НАТО, щоб втілити ці прагнення в життя. Відповідно до цього Канада надала Україні –

32 тонни гуманітарної допомоги (шоломи, бронезилети, балістичні окуляри, медичні аптечки, спальні мішки, намети на суму 5 000 000 канадських доларів (\$ 4,5 млн.); Необхідно відмітити, що Канада додала Україну до списку країн, до яких дозволяється експортувати канадську автоматичну зброю (летальну зброю). Канада також проводить на території України операцію UNIFIER - це військова тренувальна місія Збройних сил Канади, яка розпочалась у 2015 році у відповідь на прохання уряду України про підтримку Силкових структур України. Операція допомагає формувати та збільшувати можливості та спроможності ЗСУ, разом з цим працюючи в напрямку досягнення взаємосумісності з НАТО. Канада кожні пів року відправляє в Україну групу з приблизно 200 членів САФ. Вони прибувають з усіх куточків Канади. Військовослужбовців обирають на основі навичок, які вони вносять до навчальної програми. Члени САФ будуть в Україні до кінця березня 2022 року.[40,81]

З моменту «революції гідності» та здійснення російської агресії проти України в 2014 році Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії активно виступило на підтримку нашої держави. Британія ініціювала та підтримала міжнародні санкції проти Росії за агресію в Україні та окупацію АР Крим, у тому числі виключення РФ з Групи восьми.

8 жовтня 2020 року у Лондоні Президент України Володимир Зеленський і Прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон підписали Угоду про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, що ще раз підтверджує міцність та важливість відносин між нашими країнами.

Окрім цього Великобританія передала Україні 2000 шоломів, 150 шоломів з вмонтованими приладами нічного бачення, 200 GPS-навігаторів, 220 захищених ноутбуків, 1000 пакетів першої медичної допомоги на суму 800 000 фунтів стерлінгів Результатом двостороннього співробітництва з

іноземними партнерами також є отримання від Посольства Великої Британії в Україні безпілотних літальних апаратів на загальну суму понад 1,2 млн.грн.

Співпраця між Україною та Туреччиною протягом останніх трьох років принесла результати в таких сферах, як військовий радіозв'язок, тепловізійні технології, оптичні пристрої для пускових установок ракет та броньованих машин. На абсолютно новий рівень військово-технічне співробітництво країн вийшло в серпні 2019 року, коли держкомпанія «Укрспецекспорт» та турецька компанія «BaykarDefense», яка є одним із провідних виробників безпілотників, створили спільне підприємство у сфері високоточної зброї та аерокосмічних технологій. Одним з перших проєктів спільного підприємства стала розробка безпілотного літального апарату нового покоління – Akinci. Також Україна придбала у Туреччини партію ударних безпілотників Bayraktar TB2, які вже успішно пройшли льотне випробування в українському небі.[31,80]

3 лютого 2020 року у Києві під час офіційного візиту Реджепа Ердогана Міністр оборони України Андрій Загороднюк і Міністр казначейства і фінансів Турецької Республіки Берат Альбайрак підписали угоду між Кабінетом міністрів України і Урядом Туреччини про військово-фінансове співробітництво: українське військо отримає фінансову допомогу від турецьких партнерів (близько \$36 млн для придбання турецьких товарів військового та подвійного призначення).

Що стосується Чорноморського регіону та співпраці, то Турецька сторона висловила бажання майбутньої співпраці для підвищення безпеки в регіоні шляхом обміну інформацією про військово-морську обстановку в акваторії Чорного моря, а також підвищенню спроможностей з протиповітряної оборони в рамках спільної участі у програмі НАТО (Air Situational Data Exchange) зі Збройними Силами ТР» .

Крім того, Україну систематично підтримували країни-члени ЄС, а також надходила підтримка від Європейської комісії. Європейський Союз підтримує суверенітет і територіальну цілісність України в межах її

міжнародно-визнаних кордонів. З огляду на військову агресію Росії проти України, а також незаконну анексію території Автономної Республіки Крим і Севастополя, ЄС запровадив санкції щодо осіб та організацій, причетних до порушення територіальної цілісності України.

У 2014 році Києву надали 15,7 млн євро, а через рік – 13,8 млн євро. Уже в 2016 році сума цієї допомоги значно зросла і становила 55,4 млн євро. Ще 60,3 млн євро Україна отримала у 2017 році – це була рекордна сума військової підтримки від початку російської агресії на території України. У 2018 році загалом Європа виділила Києву 43,6 млн євро, а через рік ЗСУ отримали ще 41,4 млн євро. Торік сума військової допомоги Україні була рекордно низькою – 5,4 млн євро.

Відносини між Україною і Німеччиною обумовлені спільною зацікавленістю обох держав у стабільному і мирному розвитку Європи як простору спільних демократичних цінностей. Взаємодія у політичній сфері особливо активізувалася на тлі окупації Росією Кримського півострову, її спроб дестабілізації ситуації в Україні, а також подальших військових дій у східних районах Донецької та Луганської областей. Німеччина також є потужним постачальником військової допомоги для інженерних підрозділів Збройних Сил України. Було надано 50 міношукачів та інше інженерне обладнання на суму 100 000 євро.[34,80]

Події на сході України постійно залишались у фокусі уваги європейських урядовців. Литва передала: 150 тонн боєприпасів для АК-47 на суму 50 000 000 літів (17,8 млн доларів США), від Чехії й Албанії – індивідуальне спорядження і обмундирування; від Литви – медичне обладнання та обмундирування. Норвегія, Латвія, Данія допомогли Україні медичним обладнанням. Словаччина передала Україні електрогенератори і комплекси освітлення, медичні матеріали на суму 380 000 євро Нідерланди – електрогенератори, індивідуальне спорядження і обмундирування. Від Іспанії Україна отримала бронезилети і кевларові шоломи.[

Слід зазначити, що з 2014 року й інші країни світу постачали Україні техніку, обмундирування і медичне обладнання, необхідні для протидії російській агресії. Так, Китай та Японія надали Україні велику кількість медичного обладнання. Допомогу також надавала й низка інших країн, однак не всю інформацію щодо МТД Україні можна висвітлювати в пресі, тому що деяка інформація є конфіденційною і не підлягає оприлюдненню.[130,93]

Також після 2014 року кількість міжнародних навчань, у яких бере участь Україна, а саме Збройні Сили України, значно збільшилась. До вже відомих Rapid Trident, Sea Breeze й інших додалися нові: «Об'єднані зусилля», «Три мечі», Riverine, Combined Resolve, Saber Guardian, Dynamic Front, Agile Spirit, Warrior Watcher, «Козацька булава», «Дайв», «Бриз».

Важливим фактором МТД є надання допомоги українським військовослужбовцям, що зазнали поранень під час російсько-української війни. 347 військовослужбовців пройшли фізичну реабілітацію за кордоном, 24 військовослужбовця забезпечено протезами. П'ять поранених військовослужбовців взяли також участь у Марафонах Корпусу морської піхоти США у 2016 та 2017 рр. У 2017 р. Український науково-дослідний інститут протезування, протезобудування та відновлення працездатності (Харків) отримав перший в області сучасний реабілітаційний плавальний басейн. Реабілітаційне обладнання світової якості передано трьом медичним установам: у Львові (Міністерство оборони), Нових Санжарах (Національна гвардія) та Циблях (Міністерство охорони здоров'я).[118,91]

Один із наслідків війни на Донбасі, який Україна буде відчувати роками, – це величезна кількість замінованих територій. За даними ООН, один рік бойових дій призводить до 10 років робіт з розмінування. Відзначимо, що в січні набув чинності закон про протимінну діяльність в Україні. Він передбачає створення Центру протимінних операцій, який буде координувати процес розмінування на Донбасі та інших територіях країни. Для робіт планують залучати державні та приватні організації. На Донбасі вибухонебезпечними предметами заміновано 1,6 млн гектарів, із них 700

тисяч гектарів – на підконтрольних Україні територіях. Найскладніша ситуація в Донецькій області, там заміновано 560 тисяч гектарів.

З 2016 року за фінансової підтримки США, Британії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Чехії, Норвегії та інших країн групи розмінування очищали від вибухонебезпечних предметів ділянки в Слов'янському, Лиманському і Бахмутському районах.[99,89]

Заміновані території – серйозна небезпека для військових і мирного населення. За даними Міністерства, окупованих територій, з початку конфлікту на Донбасі внаслідок вибуху мін загинули 234 військовослужбовці (понад тисячі зазнали поранень) і 977 цивільних (поранено 1,5 тисячі).[100,89]

Міністерство оборони України разом з своїми міжнародними партнерами продовжує роботу з гуманітарного розмінування звільнених територій Донецької та Луганської областей, забруднених унаслідок збройної агресії РФ вибухонебезпечними предметами. Одним з операторів протимінної діяльності в Україні є міжнародна організація HALO Trust. Спільна американсько-британська місія з'явилася в Україні у 2015-му й досі працює на забруднених вибухонебезпечними предметами землях Донбасу. Також було залучено міжнародні неурядові організації: Данську групу з розмінування (DDG), Швейцарський фонд протимінної діяльності (FSD). Крім того, з 2019 року до заходів протимінної діяльності долучилися і національні неурядові оператори «Демінінг Солюшнс» та «Демайнінг Тім фром Юкрейн», які працюють виключно за кошти донорів.[100.89]

Слід підкреслити, що ці міжнародні неурядові організації з 2016-го допомагають Міністерству оборони у розмінуванні територій. І розмінують будь-які ділянки, незалежно від форми власності, отримавши дозвіл місцевої громади. Але існує певне обмеження: якщо цю землю використовуватимуть після розмінування військові – на такій ділянці HALO Trust не працюватиме. Вони очищують землі лише для цивільних людей.

У 2020-му на виконання завдань Плану заходів з організації робіт гуманітарного розмінування звільнених територій Донецької та Луганської областей група контролю якості розмінування виконала зовнішній контроль якості розмінування на 24 очищених ділянках у районі ООС загальною площею – 199,6934 га. (Луганщина – 101,3120 га та Донеччина – 98,3814 га).

На сьогодні для України головним пріоритетом є збереження нинішнього рівня підтримки як такої. Адже, починаючи з 2016 року, такі великі донори МТД як Канада, Великобританія, США починають переносити акценти все більше в бік допомоги щодо реформування сектору безпеки України як такого і зменшення наголосу на передачі обладнання (озброєння).

Саме реформа ОПК і нарощування воєнного потенціалу військових формувань держави розглядаються США як основа для успішної протидії російській агресії. Не в останню чергу це пов'язано з тим, що надання МТД визначалося як пріоритет у короткостроковій перспективі, доки промисловість України зможе почати задовольняти потреби як у нелетальному, так і в летальному озброєнні.[101,89]

2.2. Співробітництво Україна – НАТО у військовій сфері

Відколи вибухнула російсько-українська криза, НАТО послідовно дотримувалася чіткої позиції цілком на підтримку суверенітету і територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаних кордонів. Держави – члени Альянсу не визнали і ніколи не визнають незаконну і нелегітимну анексію Криму Росією, а також засудили цілеспрямовані дії Росії з метою дестабілізації ситуації на сході України із проведенням військового втручання і підтримкою бойовиків. Держави – члени Альянсу ухвалили рішення про призупинення усілякого практичного цивільного і військового співробітництва з Росією, хоча політичні і військові канали спілкування залишалися відкритими. Відтоді, під час засідань Ради НАТО – Росія, які і надалі проходять з певною періодичністю, послы держав – членів

Альянсу неодноразово висловлювали неухильну позицію НАТО щодо територіальної цілісності і суверенітету України.

Країни – члени Альянсу також дали обіцянку сприяти зусиллям Уряду України, спрямованим на реалізацію далекосяжних реформ, які відбивають прагнення українського народу щодо входження країни, раз і назавжди, до спільноти європейських демократій.

Відносини між Україною та НАТО мають два основних виміри: політичний діалог і практичне співробітництво. Політичний діалог України з Альянсом забезпечується шляхом двосторонніх контактів на всіх рівнях, включно з міжпарламентським виміром. Провідну роль у поглибленні цього діалогу відіграє Комісія Україна-НАТО (КУН), створена в 1997 р. на виконання положень Хартії про особливе партнерство.[97,88]

Метою співробітництва Збройних Сил України з НАТО є:

- сприяння у реалізації завдань реформування Збройних Сил України відповідно до сучасних стандартів та нарощування їх спроможностей з відбиття збройної агресії проти України;
- досягнення сумісності визначених сил та засобів Збройних Сил України з військовими формуваннями країн-членів НАТО та партнерів для забезпечення здатності діяти спільно під час проведення операцій з підтримання миру та безпеки та заходів підготовки військ (сил).

Реалізуючи ці завдання, Збройні Сили України використовують увесь спектр існуючих на сьогодні механізмів та програм співробітництва з Альянсом. Ключовим системним документом розвитку співробітництва з НАТО та важливим інструментом здійснення реформ в Україні за підтримки Альянсу є Річні національні програми співробітництва Україна-НАТО (РНП), які розробляються з 2009 року.

Військовослужбовці Збройних Сил України активно залучаються до реалізації програм НАТО, спрямованих на розбудову оборонного потенціалу.

Усі проекти та програми співпраці з НАТО, що стосуються військової сфери, відображені у річних національних програмах та Робочому плані Військового комітету Україна – НАТО, де окреслені завдання співпраці та визначені відповідні заходи на їх виконання.

Відповідно до вимог Річної національної програми, співробітництво Україна-НАТО включає чотири основні напрями, а саме:

- підвищення рівня оперативних спроможностей та взаємо сумісності Збройних Сил України з НАТО;
- співробітництво з питань трансформації, оборонних реформ та професіоналізації Збройних Сил України;
- забезпечення участі підрозділів та особового складу Збройних Сил України у операціях з підтримання миру та безпеки та Силах реагування НАТО;
- застосування механізмів військової співпраці, консультацій та взаємодії, проведення заходів з інформування громадськості.

Створене в 2016 р. представництво НАТО в Україні забезпечує розвиток партнерства безпосередньо в країні. До його складу входить Центр інформації та документації НАТО, створений у 1997 р., який сприяє інформуванню громадськості про діяльність НАТО та переваги, які дає співробітництво між Україною і Альянсом, і Офіс зв'язку НАТО, створений у 1999 р., який сприяє участі України у програмі НАТО «Партнерство заради миру» (ПЗМ) й процесу реформування структур безпеки і оборони України, підтримуючи постійні контакти з Міністерством закордонних справ, Міністерством оборони, Міністерством інформаційної політики України, Радою національної безпеки і оборони й іншими державними відомствами України.[104,90]

Безпрецедентні рішення щодо надання допомоги Україні були прийняті на Уельському (2014 р.) та Варшавському (2016 р.) самітах, і підтверджені на Брюссельському (2018 р.) саміті НАТО. На Уельському саміті 2014 р.

держави-члени НАТО вирішили заснувати п'ять нових цільових фондів для допомоги Україні в критично важливих сферах: управління, контроль, зв'язок та комп'ютеризація (C4); логістика і стандартизація; кібернетична безпека; перепідготовка і соціальна адаптація військовослужбовців; медична реабілітація. Окрім того, на прохання України, в 2015 р. Альянс погодився започаткувати шостий цільовий фонд – для боротьби із саморобними вибуховими пристроями та утилізації вибухонебезпечних предметів.[48,89]

Досить очевидним є небажання НАТО переходити певні «червоні лінії» у конфронтації з Росією. Саме такою «червоною» лінією для Москви є можливість вступу України до НАТО, що було оголошено керівництвом РФ ще у 2005 році після перемоги в нашій державі Помаранчевої революції.

З 2014 року, з початком російської збройної агресії проти України, НАТО започаткувало низку цільових трастових фондів на підтримку обороноздатності нашої держави, а саме:

- Модернізація системи командування, управління, комунікації та комп'ютеризації (C4)

Безпосередньо в інтересах Збройних Сил України діють два трастових фонди – з удосконалення системи командування, управління, зв'язку та обміну інформацією (C4), а також з реформування систем логістики та стандартизації. У рамках зазначених фондів з боку Альянсу надається масштабна консультативно-дорадча допомога для розробки доктринальної бази розвитку Збройних Сил України, організовано фахову та мовну підготовку особового складу, надаються засоби та обладнання для задоволення нагальних потреб української армії.

В даній сфері реалізовувався проект з надання Україні обладнання для захищеного тактичного зв'язку та пристроїв відстеження. Реалізація проекту надала можливість забезпечити радіозв'язок захищеним обладнанням для ключових підрозділів управління українських Збройних Сил на тактичному рівні, а також сприяв покращенню контролю ситуації за переміщенням підрозділів на полі бою в режимі Blue Force Tracking Capability.

- Створення системи переходу з військової кар'єри на цивільну

Були досліджені різні системи цивільного працевлаштування військовослужбовців країн-членів НАТО, а також їх досвід координації, організації та практичної реалізації соціальної адаптації у поєднанні з військовою ієрархією та суміжними питаннями. Розроблено українську модель переходу з військової кар'єри на цивільну. Подібні заходи сприяють збільшенню рівня популярності військової служби у ЗС України та інших військових формуваннях, підвищенню рівня мотивації до військової служби у більш кваліфікованих осіб та продовженню терміну перебування на дійсній військовій службі.

- Протидія саморобним вибуховим пристроям і знешкодження вибухонебезпечних предметів

Посилення координації в рамках знешкодження вибухонебезпечних предметів та протидії саморобним вибуховим пристроям, один з найважливіших аспектів співпраці. Проблеми розмінування територій Донецької та Луганської областей є однією з найгостріших в плані реінтеграції окупованих територій.[107,90]

- Знищення боєприпасів, стрілецької зброї та мін

Сприяння Україні у виконанні зобов'язань за Оттавською конвенцією, щодо знешкодження протипіхотних мін, а також допомога в безпечному знищенні застарілих і надлишкових запасів озброєнь і боєприпасів. Під егідою програми, тільки у 2017 році було знищено 1 895 960 одиниць протипіхотних мін ПФМ-1, а очікуваний щорічний обсяг знищення протипіхотних мін становить 1 мільйон одиниць. Знищено 27 530 тон застарілих боєприпасів, 130 100 одиниць легких озброєнь.

- Удосконалення військової освіти

Вагоме місце у цій роботі посідає допомога Альянсу у розвитку професійного сержантського складу Збройних Сил України, яка здійснюється за кошти Програми DEEP – консультативно-дорадча підтримка під час

розробки навчальних програм для сержантів, проведення програм лідерства, організація заходів фахової та мовної підготовки сержантського складу за стандартами НАТО. Українські заклади системи професійної військової освіти та підготовки налагодили робочі стосунки з основними університетами та академіями країн-членів НАТО, а також адаптували свою навчальну структуру до вимог сучасних навчальних методик підготовки офіцерів-інструкторів. До літа 2021 р., у рамках програми удосконалення військової освіти, вже близько 1950 інструкторів сержантського складу пройшли підготовку на нових курсах за стандартами НАТО.

- **Перепідготовка та соціальна адаптація військових**

Українським кадровим військовим надано можливість покращити свої знання та удосконалити професійні навички у сферах, на які є попит сучасного ринку праці, зокрема: маркетинг і менеджмент, англійська мова, організація малого підприємництва, бухгалтерський облік та податки, комп'ютерна графіка і веб-дизайн, телекомунікації та радіо-інженерія, безпека, транспортний менеджмент та логістика, тощо. За фінансової підтримки цивільного бюджету НАТО, станом на липень 2018 р. в рамках програми було надано допомогу з професійної підготовки, психологічної підтримки та працевлаштування майже 10200 військовослужбовцям зі складу Збройних сил України, Національної гвардії, Державної прикордонної служби та Служби безпеки України, в більш ніж 65 населених пунктах по всій Україні.

- **Психологічна адаптація колишніх учасників АТО/ООС**

Сприяння реінтеграції колишніх учасників АТО/ООС до цивільного життя; запобігання та подолання наслідків посттравматичного синдрому шляхом визначення персональних особливостей посттравматичної поведінки і сприяння розвитку стійкої системи психологічної реабілітації військовослужбовців Збройних сил та Національної гвардії України.[110,90]

Проводяться триденні семінари з психологічної реабілітації військовослужбовців Збройних сил та Національної гвардії України, які брали участь у бойових діях на сході України та підлягають демобілізації. З 2018 р. військовослужбовців Державної прикордонної служби України також включено до цільової аудиторії з психологічної реабілітації. З листопада 2014 р. по вересень 2021р. було проведено 187 семінарів з психологічної реабілітації, участь у яких взяли близько 7500 осіб із 72 населених пунктів України.

- Планування на випадок надзвичайних ситуацій

Програма націлена на сприяння Державній службі України з надзвичайних ситуацій у розбудові її потенціалу та можливостей у сфері цивільного захисту та гуманітарної допомоги, реалізуючи заходи під егідою ЄКЦ(Євроатлантичний координаційний центр реагування на природні лиха та катастрофи). У березні 2017 р. НАТО отримало запит від України про надання допомоги з ліквідації наслідків катастрофи, спричиненої пожежею на складах боєприпасів у м. Балаклія Харківської обл. Загалом у ході ліквідації наслідків цієї катастрофи було задіяно 727 рятувальників та 133 автомобілі, включаючи групи знешкодження вибухонебезпечних предметів ДСНС, а також сили та засоби країн НАТО.[108,90]

- Спільна робоча група з військово-технічного співробітництва

Спільна робоча група з військово-технічного співробітництва (СРГВТС) виконує наступні завдання: аналіз результатів співробітництва Україна-НАТО в галузі озброєння та військово-промислового комплексу і визначення пріоритетів подальшої спільної роботи; моніторинг виконання Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2021 р.; контроль участі України у проектах багатонаціонального співробітництва; моніторинг запровадження стандартів НАТО у Збройних силах України, а також реформування систем логістики та стандартизації. У травні 2018 р. в Одесі відбулося 26-те

засідання СРГВТС. Сторони обговорили результати співпраці за період після останнього засідання групи та визначили пріоритети і плани подальшої роботи в рамках Дорожньої карти оборонно-технічного співробітництва Україна-НАТО.

- Реформування сектору безпеки та оборони

Діяльність Спільної робочої групи Україна-НАТО з питань воєнної реформи високого рівня (СРГ) головним чином спрямована на співробітництво між Україною та НАТО у сфері реформування сектору безпеки та оборони. СРГ реалізує ініціативи у сфері цивільно-військових відносин, демократичного нагляду і цивільного контролю над збройними силами та іншими органами сектору безпеки, оборонного планування, розробки стратегії та концепцій національної безпеки. СРГ надає Україні можливість враховувати досвід країн-членів Альянсу та мати доступ до їх експертного потенціалу, а також є інструментом, за допомогою якого Альянс може надавати допомогу. Радники НАТО надавали активну допомогу під час розробки затвердженого Закону України про національну безпеку і готові сприяти в подальшій розробці відповідного законодавства, включно із новими законами про парламентський наглядовий комітет та реформування Служби безпеки України.[113,91]

- Протидія гібридній агресії у кіберпросторі

НАТО всебічно сприяє розвитку технологічного потенціалу реагування на кібернетичні загрози. До безпосередньої допомоги в удосконаленні кіберзахисту залучена Румунія, яка є координатором, який займається постачанням обладнання і підготовкою персоналу з метою вдосконалення спроможності України реагувати на комп'ютерні інциденти. [112,91]

- Медична реабілітація

Створення ефективної системи медичного обслуговування для Збройних сил України на основі євроатлантичного досвіду заявлено у

Стратегічному оборонному бюлетені України. У рамках ПКД НАТО сприятиме Україні у досягненні цієї мети, насамперед у наданні допомоги щодо лікування поранених українських військовослужбовців. Під егідою проекту Цільового фонду у галузі медичної реабілітації НАТО допомагає Україні підвищити стандарти медичного обслуговування і гарантувати якісні послуги медичної реабілітації поранених чоловіків і жінок-військовослужбовців на тривалу перспективу.[110,90]

Проект Цільового фонду у галузі медичної реабілітації під проводом Болгарії спрямовано на забезпечення безпосереднього лікування поранених українських військовослужбовців, щоб вони могли якомога швидше отримати доступ до послуг медичного лікування і психологічної підтримки, а також розбудову власне українських лікувальних і реабілітаційних закладів.

Одним з найбільш важливих напрямів практичного співробітництва Збройних Сил України з НАТО є військовий діалог на стратегічному рівні шляхом участі керівництва Збройних Сил України у щорічних засіданнях Військового комітету НАТО, у тому числі – у форматі з Україною, які відбуваються у штаб-квартирі НАТО, проведення регулярних зустрічей з керівниками військової складової Альянсу та збройних сил держав-членів НАТО.

3 МІЖНАРОДНА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

3.1. Заходи з відновлення та розбудови миру на окупованих територіях

Відновлення соціально-економічної інфраструктури східних регіонів України та розв'язання проблеми внутрішнього переміщення громадян України є одним з найважливіших питань, що підлягає негайному вирішенню в умовах кризи. У зоні конфлікту, або там, де донедавна проходили бойові дії, проживає майже 3,9 мільйона людей. Основним фактором вразливості населення Донбасу є продовження бойових дій, що зосереджуються в густонаселених районах. Населення, що залишається в Донбасі стикаються зі скороченим обсягом послуг, найбільше постраждали системи постачання води та електроенергії, а також транспорт.[93,88]

Гуманітарна допомога в Україні дотепер забезпечувалася переважно внутрішніми силами, проте у постраждалих районах також залучається допомога від незначної кількості міжнародних суб'єктів, зокрема у секторі «Відновлення Донбасу та ВПО» впроваджується 25 проєктів за підтримки урядів США, ФРН, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Швейцарської Конфедерації, Японії, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Ради Європи та ЄС на загальну суму понад 325,6 млн дол. США.[102,89]

Зокрема, Сполучені Штати Америки – разом з Україною продовжують працювати над тим, щоб притягнути Росію до відповідальності за її агресію. Підтримка США суверенітету й територіальної цілісності України є непохитною. Гуманітарне співробітництво між Україною та США базується на Угоді між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво від 07.05.1992 р. та Меморандумі про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом

Сполучених Штатів Америки щодо основних напрямів та цілей програми допомоги з боку Агентства США з міжнародного розвитку.

У зазначеному секторі за підтримки Уряду США впроваджувались 3 проекти технічної допомоги загальною кошторисною вартістю близько 120 млн. дол. США.

Проект «Економічна підтримка Східної України» спрямований на підтримку стабілізації економіки Східної України та сталого розвитку малих і середніх підприємств шляхом надання обладнання та проведення ремонтних та будівельних робіт. В рамках проекту підписано Меморандум про співробітництво між Маріупольським міським головою і керівником Проекту USAID «Економічна підтримка Східної України».

У рамках проекту «Захист прав та зниження ризиків для ВПО та населення, яке постраждало від конфлікту в Україні» допомога надається шляхом вдосконалення захисту прав, зміцнення потенціалу громад та зменшення ризиків, пов'язаних з мінами та вибухонебезпечними залишками війни серед найбільш вразливих груп внутрішньо переміщених осіб та постраждалого від конфлікту населення у Донецькій та Луганських областях. Проведена підготовка 21 кваліфікованого тренера з проведення заходів, спрямованих на зміцнення потенціалу місцевих громад у напрямку інформування про мінну небезпеку.[99,89]

Метою проекту «Демократичне врядування у Східній Україні» є зміцнення зв'язку та довіри між громадянами та владою у Східній Україні шляхом надання послуг по захисту дітей, психосоціальної підтримки та попередження гендерно обумовленого насилля силами мобільних бригад Міжнародного медичного корпусу.

Зі сторони Німеччини спостерігався консенсус із приводу того, що німецька зовнішня політика — це європейська політика. Берлін не міг діяти винятково згідно з власними преференціями щодо України, а повинен був враховувати позиції інших країн ЄС, аби уникнути подальшого самоблокування в ЄС. Найбільшим подразником у відносинах між Києвом та

Берліном було питання інтеграції України до НАТО. У Німеччині існував консенсус з приводу того, що інтеграція України до НАТО є деструктивною політикою. Причому ці настрої поділялися і німецькими громадянами — за цим показником німецькі суспільні настрої били усі негативні рекорди порівняно з настроями в інших країнах НАТО. Так, 57% німців протистояли включенню України до Альянсу, тимчасом як навіть у Франції 55% підтримували таке включення. Проте Україна та Німеччина наразі обидві надають великої ваги посиленню власної безпеки та перебувають на етапі інтенсивного реформування збройних сил. Обмін досвідом у цьому контексті міг би, з одного боку, виявитися корисним для трансформаційних зусиль самої України, але також заклав би підвалини для поглиблення взаєморозуміння у безпековому секторі.[115,91]

У зазначеному секторі за підтримки Уряду ФРН впроваджується 6 проектів технічної допомоги загальною кошторисною вартістю 116,3 млн. дол. США. Зокрема, у рамках проекту «Розвиток соціальної інфраструктури у зв'язку зі збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб в Україні» допомога надається шляхом проведення капітального ремонту та розбудови нових приміщень.[121,92]

Проект «Зміцнення спроможності українських територіальних громад до прийняття внутрішньо переміщених осіб в Україні» спрямований на покращення якості надання публічних послуг у Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях, попит на які виріс у зв'язку із збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб.

У рамках проекту «Педагогіка миру» для відновлення громадянського діалогу на Сході України» надається допомога щодо розробки форм та методів реалізації освітньої технології «педагогіка миру», а також допомога у подоланні світоглядних розбіжностей та будівництву культури громадянського діалогу у Дніпропетровській, Запорізькій та Харківській областях.[122,92]

Проект «Професійна інтеграція внутрішньо переміщених осіб» спрямований на створення умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб до місцевого ринку праці, у рамках якого надаватиметься підтримка групам населення задля розширення їх можливостей щодо працевлаштування після отримання підвищення кваліфікації, перекваліфікації або нового фаху. В рамках проекту для ВПО та інших людей, які постраждали від конфлікту, розроблено курси професійної перепідготовки, що відповідають попиту на ринку праці.[123,92]

З підписанням та ратифікацією у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відносини сторін почали розбудовуватися у якісно новому форматі політичної асоціації та економічної інтеграції. Під час підписання Угоди про асоціацію 27 червня 2014 року Президентом України П.О.Порошенком та під час її ратифікації 16 вересня 2014 року Верховною Радою України було зроблено заяви, що Україна розглядає укладення Угоди про асоціацію як черговий крок на шляху до досягнення кінцевої мети європейської інтеграції – набуття повноправного членства України в Європейському Союзі. Євросоюз розглядає Україну як пріоритетну державу у рамках Європейської політики сусідства, започаткованої у 2004 році.

Європейський Союз послідовно відстоює незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, займає чітку і непохитну позицію стосовно невизнання незаконної анексії Росією АР Крим та м.Севастополь, а також здійснює активні зусилля, спрямовані на врегулювання конфлікту на сході України, спричиненого і підтримуваного Росією. Важливим елементом підтримки міжнародних зусиль з врегулювання ситуації навколо України залишаються обмежувальні заходи, запроваджені ЄС у 2014 р. у відповідь на агресію Росії проти України.[127,92]

Починаючи з 2014 року Європейський Союз та його держави-члени виділили понад 1 млрд євро гуманітарної допомоги та допомоги на якнайшвидше відновлення Донбасу. Допомога ЄС спрямована на вирішення

нагальних базових потреб населення районів, які безпосередньо постраждали від конфлікту, а також для внутрішньо переміщених осіб.

На додаток до фінансової допомоги, в натуральній формі була надана допомога через механізм цивільного захисту ЄС. Гуманітарна допомога ЄС надходить: постраждалим людям, які живуть на непідконтрольних українській владі територіях та по обидва боки лінії розмежування; біженцям і внутрішньо переміщеним особам, які полишили зону конфлікту; особам, які повернулися до постійного місця проживання. Гуманітарні проекти, що фінансуються ЄС, передбачають надання багатоцільової грошової допомоги, забезпечення базових потреб, притулку, забезпечення водопостачання, захисту, надання медичних послуг (включаючи психосоціальну допомогу), проведення навчання щодо поведінки в надзвичайних ситуаціях, інформування про мінну небезпеку, а також забезпечення найважливішими побутовими предметами для зимового періоду. Зокрема, у рамках проекту «Захист населення, що постраждало від конфлікту у східній Україні, шляхом надання правової допомоги та діяльності з розмінування» допомога надається з метою вдосконалення захисту цивільних прав та зменшення загрози мін та вибухонебезпечних залишків серед найбільш уразливих груп внутрішньо переміщених осіб та постраждалого від конфлікту населення.

Проект «Підтримка управління міграцією та притулком в Україні» спрямований на вдосконалення державної політики, законодавчої та регуляторної бази у сфері міграції та притулку з метою сприяння запланованим інституційним змінам. Також надається допомога щодо зміцнення технічно-інституційних спроможностей та підвищення ефективності державних органів-бенефіціарів у сфері управління міграцією і кордонами.[123,92]

Метою Проекту «Підтримка реінтеграції ветеранів конфлікту на Сході України» є надання Урядом України допомоги ветеранам конфлікту на Сході України та їхнім родинам через реалізацію цільових заходів задля

ефективної реінтеграції до цивільного життя, а також активної участі у соціально-економічному розвитку громад.

Також на вимогу українського уряду проводиться підтримка реформи правоохоронної та судової системи.. У грудні 2014 року було створено Консультативну місію ЄС (КМЄС) Україна, і з Європи до України прибули міжнародні експерти, готові надавати консультації, з-поміж іншого, з питань безпеки, діяльності поліції, органів судочинства, прокуратури, а також протидії корупції та забезпечення прав людини.[129,93]

Команда КМЄС налічує більше 350 українських та іноземних співробітників, котрі проводили свою діяльність в Києві, Львові, Маріуполі, Одесі та Харкові та реалізували мандат місії, метою якого було створення ефективного та прозорого сектору цивільної безпеки, що користувався довірою громадян. Команда міжнародних консультантів КМЄС здебільшого складається з представників країн Європейського Союзу. Досвідчені фахівці у сфері безпеки, поліцейської діяльності, судової системи, боротьби з корупцією, дотримання прав людини, зв'язків із громадськістю діляться своїм досвідом з українськими партнерами місії в рамках спільних зусиль щодо прискорення процесу реформування сектору цивільної безпеки.

Крім того, слід зазначити, 08 липня 2019 року у рамках XXI Саміту «Україна-ЄС» підписано Додаткову угоду № 1 між Урядом України та Європейською Комісією у рамках зазначеної Угоди збільшено на 10,0 млн. євро обсяг фінансування ЄС заходу «Підтримка ЄС для Сходу України» для розширення діяльності за Угодою на регіони, що межують з Азовським морем, зокрема на частину Запорізької області. Таким чином, обсяг допомоги ЄС для фінансування всіх заходів становив 60 млн. євро.[130,93]

Швейцарія також бере активну участь у відновленні системи життєзабезпечення в Донецькій та Луганській областях. Така допомога є різноплановою та включає як технічну допомогу так і різного роду гуманітарну та фінансову допомогу. Сьогодні Швейцарія є фактично єдиною державою, яка забезпечує надання гуманітарної допомоги по обидва боки

лінії розмежування на сході України. Основними гуманітарними проєктами є очищення питної води на Донбасі, доставка медикаментів та медичного обладнання.

Під час відвідання Президентами України В.Зеленським та Президентом Швейцарії С.Соммаругоюм Слов'янська у липні 2020 р. відбулася передача гуманітарного транспорту. Це 17 вантажівок з гуманітарною допомогою: 15 вантажівок хімічних реагентів (коагулянт сульфат алюмінію) для потреб КП «Вода Донбасу»; 1 вантажівка з медичним обладнанням і захисними витратними матеріалами для боротьби з COVID-19; 1 вантажівка з двома гідролізними апаратами (КСУ 200) для очищення води у м. Волноваха та Маріуполь).

Благодійну допомогу малозабезпеченим сім'ям, дітям, які потребують лікування, постраждалим громадянам в зоні бойових дій, військовим і пожежникам України, а також українським медичним закладам на постійній основі здійснює українська громада Швейцарії - осередки українців у містах Цюрих, Женева, Берн, Базель, Лозанна. У зазначеному секторі за підтримки Уряду Швейцарської Конфедерації впроваджувалось 5 проєктів технічної допомоги загальною кошторисною вартістю понад 16,5 млн. дол. США.

За підтримки Міжнародного банку реконструкції та розвитку впроваджувався проєкт «Подолання наслідків конфлікту, пілотний проєкт з відновлення та розбудови спроможностей», спрямований на розбудову інституційної спроможності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, що включає охоплення його діяльністю територій, постраждалих від збройної агресії РФ та територій, які приймають найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб, здійснення заходів з реагування на проблеми громад, викликані переміщенням осіб і поверненням комбатантів, розроблення та впровадження програм на відновлення та розбудову миру.[133,93]

Уряд Великої Британії продовжує декларувати і проводити політику активного залучення до українсько-російського конфлікту, надавати відповідну допомогу для проведення внутрішньодержавних перетворень.

Допомога Уряду Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії у зазначеному секторі впроваджується 2 проекти технічної допомоги загальною кошторисною вартістю 2,6 млн. дол. США.

У рамках проекту «Програма правової допомоги та економічного розвитку східної України» допомога надається шляхом підвищення спроможності внутрішньо переміщених осіб та постраждалого населення у забезпеченні сталого доходу. Проект «Гуманітарна протимінна діяльність на сході України» спрямований на створення стійких мирних умов для безпеки людини і розвитку території на сході України, а саме: очищення від наземних мін та вибухонебезпечних залишків війни за допомогою візуальних поверхневих зачисток, детекторів та механічних засобів розмінювання або інших визнаних засобів відповідно до чинних Міжнародних (IMAS) та Національних (ДСТУ) стандартів протимінної діяльності.

За підтримки Ради Європи впроваджувався проект «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень», спрямований на посилення спроможності внутрішньо переміщених осіб, переміщених фахівців, закладів та установ, а також інших ключових партнерів впливати на покращення системи захисту прав людини та доступу до правосуддя в Україні відповідно до стандартів Ради Європи.[132,93]

У зазначеному секторі за підтримки Уряду Японії впроваджувався проект «Підтримка соціального та економічного відновлення у Східному регіоні України», в рамках якого надається допомога шляхом підтримки розвитку підприємництва створення робочих місць.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), співпрацюючи з урядом України, надає фінансування для першої Програми раннього відновлення: багато секторну кредитну лінію з метою інвестування в раннє відновлення ключових об'єктів інфраструктури в постраждалих областях та задоволення

базових потреб, а також забезпечення належних умов проживання для переселенців та приймаючих громад. Українські приватні та державні інфраструктури, включаючи систему постачання води та електрики, як і освітні та медичні установи вже пошкоджені десятиліттями недофінансування, недбалості та недостатнього догляду продовжують руйнуватися через конфлікт, що триває у Донецькій та Луганській областях.

Кредит в рамках Програми раннього відновлення на суму 200 мільйонів Євро націлений на підтримку багатосекторних інвестиційних схем у муніципальних та соціальних інфраструктурних секторах з метою подолання наслідків конфлікту на Сході України, а також на управління напливом внутрішньо переміщених осіб в інші регіони країни.

Наступною фазою Проекту «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України», є підписана в грудні 2020 року Урядом України угоди за проектом «Програма з відновлення України», якою передбачено надання кредиту у сумі 340 млн євро для фінансування соціально важливих проектів, зокрема забезпечення житлом, відновлення закладів освіти та медицини, систем водопостачання та водовідведення, об'єктів енергетики та транспортних проектів. Станом на 2021 рік обсяг позики складав 200 млн євро, на той час залучено на реалізацію програми 23% від загальної суми угоди.

Не менш важливою є діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста на окупованих територіях. Оцінити масштаби допомоги на протязі всього конфлікту є досить складно, через ситуативність надання допомоги.

Більше 10 000 мешканців територій уздовж лінії зіткнення відновили свої пошкоджені будинки із допомогою МКЧХ у вигляді будівельних матеріалів і пластикових вікон, а також ремонтних бригад; 284 тони хімічних речовин передано Попаснянському районному водоканалу для очищення води.[134,93]

Жителі 23 населених пунктів забезпечені водою завдяки відновленню інфраструктури за підтримки МКЧХ та матеріалам, переданим Воді Донбасу, Попаснянському районному водоканалу та місцевим водоканалам;

344 людини вздовж лінії зіткнення отримали гранти МКЧХ для своїх економічних ініціатив; 14 000 сімей по обидві сторони ЛЗ* отримали підтримку для сільського господарства (насіння, інструменти, теплиці) і тваринництва (кури, корови, бджоли тощо). Також налагодження транспортного сполучення між віддаленими селами та районними центрами. У населених пунктах, які постраждали від конфлікту, сім'ї отримали вугілля або грошову допомогу для обігріву своїх будинків у холодний період.[134,92]

3.2. Роль ООН у подоланні наслідків збройного конфлікту на Сході України

З моменту проголошення Україною незалежності розпочався якісно новий період її діяльності в ООН, який було визначено одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики. Україна виступає активним учасником у всіх напрямках діяльності ООН, найважливішими з яких є підтримання міжнародного миру та безпеки, боротьба з тероризмом, зміцнення верховенства права у міжнародних відносинах, забезпечення прав людини, розвиток співробітництва у вирішенні проблем соціально-економічного, культурного та гуманітарного характеру.

Щоб прискорити процес зближення та підсилення співпраці, уряд України прийняв рішення розширити співпрацю зі спеціальними установами ООН. За короткий час Україна стала членом Міжнародного валютного фонду (1992), Міжнародного банку реконструкції та розвитку (1992), Міжнародної фінансової корпорації (1993), Багатостороннього агентства з питань гарантій інвестицій (1993), Міжнародної морської організації (1994).[136.93]

Співпраця зі спеціалізованими установами ООН відкриває для нашої держави широкі перспективи різнопланового розвитку. В Україні працюють наступні установи ООН: Програма розвитку ООН (ПРООН), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Фонд Народонаселення ООН (ЮНФПА), Міжнародне агентство з атомної енергетики (МАГАТЕ), Міжнародна організація з міграції (МОМ), та інші. У країні також діють асоційовані організації ООН, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий Банк (СБ), Управління ООН з наркотиків та злочинності (УНЗ ООН) та Міжнародна Фінансова Корпорація (МФК), котра знаходиться у підпорядкуванні до Банку. Ці установи працюють у різних сферах і мають свої власні стратегії, але їх об'єднує загальна стратегічна ціль: допомогти народу України у розв'язанні найактуальніших завдань сьогодення, однією з яких, та мабуть найгострішою є війна на сході України.[140,94]

Авторитет, здобутий Україною в цих установах, дозволяє нашій країні брати безпосередню участь у вирішенні інших першочергових проблем. Зокрема, у січні 2003 р. Представник України при ООН В. Кучинський на рік був обраний віце-головою Економічної і Соціальної Ради ООН. Україна також розвиває співробітництво з регіональними комісіями ЕКОСОП. У травні 2005 р. у Сантьяго міністр закордонних справ України Б. Тарасюк взяв участь у роботі Економічної комісії ООН для країн Латинської Америки і Карибського басейну (СЕРАС).

У багатьох в Україні та і за кордоном склався образ української держави, яка весь час про щось просить, проте в масштабах ООН Україна є тим, хто робить важливий внесок у міжнародний мир. Наприклад, незважаючи на російську агресію, війну у власній країні, Україна не вивела своїх миротворців з інших країн, продовжувала виконувати миротворчу місію.[137,94]

Одним з найбільш важливих підтверджень визнання авторитету і ролі нашої держави в структурах ООН, послідовності та неупередженості її зовнішньої політики, відданості принципам демократії та верховенства права

стало обрання України до складу непостійних членів Ради Безпеки (РБ) ООН на період 2000–2001 рр. За час членства у РБ Україна переконливо довела свою спроможність бути активним учасником її діяльності, здійснювати ефективний вплив на процес прийняття в РБ доленосних рішень та робити власний практичний внесок у їх реалізацію.

Кульмінацією членства України в РБ ООН стало її головування у березні 2001 р., коли РБ предметно розглянула ряд найбільш актуальних світових проблем, зокрема, кризові ситуації на Балканах та на Близькому Сході. За період діяльності представника України в Раді Безпеки у 2000–2001 рр. було успішно реалізовано низку міжнародних ініціатив нашої держави, зміцнено її статус у розв'язанні глобальних і регіональних проблем, істотно розширено коло двосторонніх контактів із багатьма країнами світу.

У друге, з початку незалежності, Україну було обрано у 2015 р. – непостійним членом РБ ООН на період 2015–2016 рр. У контексті сучасних подій для нашої держави є дуже важливим отримання членства. Для України – це можливість порушувати питання Донбасу, привертати більше уваги світової спільноти до проблеми, безпосередньо впливати на забезпечення міжнародного миру та безпеки.[145,95]

Основним пріоритетом роботи України у Раді Безпеки ООН стало належне інформування членів Ради та міжнародного співтовариства про будь-які намагання російської сторони загострити ситуацію в тимчасово окупованому Криму та на сході України. З початку російської агресії відбулося понад сорок засідань РБ ООН на цю тему, які переконливо засвідчили ізоляцію Росії в ООН з українського питання.

Крім того, різні аспекти російської агресії проти України (захист цивільного населення, захист прав людини, захист прав дітей, терористична діяльність, проблематика внутрішньо переміщених осіб, порушення норм міжнародного права, використання мін та вибухових пристроїв всупереч норм міжнародного права тощо) послідовно відображалися у виступах та заявах української сторони в РБ ООН. Особлива увага приділялась

публічному спростуванню неправдивих заяв російської делегації. Щороку також скликалися неформальні засідання РБ ООН за формулою Арріа щодо порушень прав людини в Криму.[146,95]

У лютому 2015 року Рада Безпеки схвалила резолюцію 2202, якою підтримала «Комплекс заходів з імплементації Мінських угод». У березні 2015 року Україна звернулася до РБ ООН із запитом розгорнути на своїй території операцію з підтримання миру під егідою ООН.

Авторитет та вплив Генеральної Асамблеї ООН також є важливим елементом міжнародного тиску, щоб змусити Росію виконувати Мінські домовленості та розпочати деокупацію української території. 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію 68/262 «Територіальна цілісність України», підтвердивши свою прихильність суверенітету, політичній незалежності, єдності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів та відсутності будь-яких правових підстав для зміни статусу Автономної Республіки Крим та м.Севастополь.[147,95]

Яскравим прикладом плідної співпраці України з організацією стали резолюції Генасамблеї ООН 71/205, 72/190, 73/263, 74/168, 75/192 "Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна", а також 73/194, 74/17 та 75/29 «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, Україна, а також частин Чорного та Азовського морів». Крім того, ці резолюції однозначно кваліфікували Росію як державу-окупанта та закликали РФ негайно припинити тимчасову окупацію території України.

У вересні 2018 року та вересні 2019 року Генасамблея ООН схвалила процедурні рішення щодо включення пункту «Ситуація на тимчасово окупованих територіях України» до порядку денного 73-ї, 74-ї сесій та 75-ї сесій. 20 лютого 2019 року та 20 лютого 2020 року Генеральна Асамблея провела дебати з цього пункту порядку денного. Більшість держав-учасниць висловили непохитну підтримку суверенітету, територіальній цілісності,

єдності та незалежності України в межах її міжнародно визнаних кордонів. Росію закликали дотримуватися міжнародного права та припинити триваючі порушення суверенітету та територіальної цілісності України. РФ закликано повністю взяти на себе відповідальність щодо виконання Мінських угод та негайно припинити розпалювання конфлікту, надаючи фінансову та військову підтримку своїм проксі-збройним формуванням, а також вивести військову техніку та особовий склад з окупованих територій.[141,94]

У січні 2017 року Україна звернулася до Міжнародного суду ООН із позовом проти РФ, пославшись на порушення Росією двох конвенцій: Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. За порушення Конвенції з фінансування тероризму Україна просить суд зобов'язати Росію припинити передавати кошти і зброю "терористичним угрупованням" у так званих "ДНР" і "ЛНР", а також компенсувати моральну і матеріальну шкоду Україні та постраждалим громадянам. За порушення Конвенції з расової дискримінації Україна вимагає відновити права Меджлісу кримських татар, забезпечити право на освіту українською в Криму та виплатити компенсацію жертвам дискримінації.[142,94]

21 березня 2014 року після звернення до ОБСЄ з боку Уряду України та консенсусного рішення 57 держав-учасниць ОБСЄ було започатковано Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ в Україні (СММ). Це неозброєна цивільна місія, присутня на місцях 24/7, її мандат охоплює всю територію України. Основними її завданнями є спостереження та звітність про ситуацію в Україні; а також сприяння діалогу між усіма учасниками конфлікту.

Для України ООН – це дуже важливий інструмент протидії російській агресії. Всередині організації наша країна має дуже важливий майданчик для висловлення нашої позиції. Якщо взяти до уваги низку резолюцій по Криму і Донбасу– Росія далі Крим окупує, але проти кожної резолюції Росія піднімає всі свої ресурси, і не просто так вони це роблять, бо вони не хочуть, щоб ця тема взагалі звучала на міжнародному рівні, їм не

подобається постійне представлення в Раді безпеки доповіді щодо прав людини в Криму, де всі російські злочини документуються.[142,94]

В основному допомога з боку системи ООН зосереджується на готовності, адвокації та наданні технічних експертних знань, при обмежених обсягах безпосередньої допомоги. У першу чергу це було пов'язано з діяльністю місцевих учасників і структур, урядовою позицією утримання від прохань про міжнародну гуманітарну допомогу, а також існуючими адміністративними та бюрократичними перепонами, що викликають труднощі навіть для обмежених міжнародних зусиль.

При підготовці до потенційного більш широкомасштабного реагування, агентства, фонди та програми ООН у значній мірі покладаються на свої звичайні ресурси, не пов'язані з невідкладними заходами, розширюючи їх придатність до невідкладних заходів, наскільки це можливо.

У центрі дій по забезпеченню готовності ООН були такі питання, як адвокація з міжнародних стандартів, зокрема з таких питань, як законодавство з ВПО, національне оподаткування гуманітарної допомоги у грошовій і натуральній формі, одержуваної фізичними особами, або міркуванні охорони здоров'я у надзвичайних умовах, необхідність скоординованого та своєчасного керівництва з боку уряду, а також скоординованого моніторингу ситуації.[144,94]

З метою сприяння готовності, обміну інформацією, адвокаційній діяльності та здійсненню ефективних і цілеспрямованих заходів із реагування, ООН запровадила координаційну структуру на основі секторів.

Було створено сім секторів (і два підсектори), керовані агентствами, фондами та програмами ООН, які щотижня проводять наради національного рівня. Участь у них беруть агентства, фонди та програми ООН, національні та міжнародні неурядові організації, а в деяких випадках, партнери від урядових і донорських організацій. Відповідно до кластерної архітектури ООН, робота полягає у формуванні робочих форумів (кластерів) з певних напрямків гуманітарної діяльності у складі міжнародних організацій,

представників громадянського суспільства та уряду, під загальним головуванням відповідної тематичної агенції ООН. Основною метою таких кластерів є обмін інформацією та координація зі свого тематичного напрямку. Загальна координація кластерної системи здійснюється Офісом ООН з координації гуманітарних питань (UN OCHA).

Спільно з агентством ООН з питань міграції за підтримки народу Японії вже третій рік поспіль впроваджуються проекти «Стабілізації громад, що постраждали в озброєному конфлікті на Донбасі» та «Підтримки згуртування та розвитку громад, що зазнали наслідків конфлікту на Донбасі». Завдяки цьому відремонтовано приміщення центрального будинку культури та укріплена його матеріально-технічна база, проводяться фестивалі, масові та групові заходи, майстер-класи, тренінги для згуртування громади.[146,95]

Пошук шляхів та можливих варіантів для завершення збройного протистояння на Донбасі, в сучасних умовах, коли Росія офіційно не визнає себе стороною конфлікту виглядає досить складною та довготривалою справою. З самого початку кризи на сході України, найбільшою проблемою та перепоною для вирішення проблеми, було і є російське військове втручання. Після початку воєнних дій на Донбасі, Україна почала просити ООН допомогти владнати конфлікт. Ще у 2015 році Президент України Петро Порошенко звертався з проханням відрядження "блакитних шоломів" на схід України. Згодом російський президент Володимир Путін почав підтримувати ідеї миротворчого контингенту на Донбасі, проте мандат і повноваження місії в Києві та Москві уявляли по-різному.[137,94]

Росія запропонувала направити свій миротворчий контингент, головною ціллю якого буде захист спостерігачів ОБСЄ. Однією з вимог є відведення військ українською стороною від лінії зіткнення. Попри абсурдність проекту, Росія активно закликала міжнародних партнерів розпочати роботу з запровадження місії. Ані Німеччина, ані Сполучені Штати, головні міжнародні партнери України у вирішенні конфлікту на

сході, не підтримують таку позицію Росії. В обох країнах впевнені - миротворці повинні мати доступ до всієї території, підконтрольної проросійським сепаратистам, в тому числі і на кордоні з Росією. Вони також підтримують позицію української сторони щодо надання більш широкого мандату "блакитним шоломам", ніж просто охорона спостерігачів ОБСЄ.[147,95]

Про складність самого механізму залучення миротворців на український Донбас свідчить той факт, що Росія як постійний член Радбезу ООН в свою чергу залишала при собі право накладати вето на будь-яке рішення яке вона вважала неприйнятним для себе. В питанні миротворчого контингенту це означатиме, що Росія могла накладати вето на будь яке рішення, що не відповідає її інтересам. Цілком логічним є те, що Україна виступала за поступову ліквідацію інституту права «вето» та, відповідно, підтримувала Кодекс поведінки щодо дій Ради Безпеки ООН в питаннях геноциду, злочинів проти людяності та військових злочинів, розроблений за ініціативою групи держав «АСТ» (Accountability, Coherence and Transparency), та є підписантом Політичної заяви стосовно обмеження застосування вето у випадках масових важких злочинів, (Political statement on the suspension of the veto in case of mass atrocities), яка було підготовлена Францією та Мексикою.

Іншим можливим варіантом миротворчої місії ООН – прикордонна, розміщена на донбаській ділянці державного кордону України з Росією на час перехідного періоду, необхідного для відновлення мирного життя людей. Однак для такої місії, що охороняє 415 кілометрів кордону, потрібно до 5 тисяч осіб, а це величезні витрати навіть у масштабах ООН.

ВИСНОВКИ

З перемогою Революції Гідності усі зусилля Росії опанувати Україну й перетворити її на свою державу-сателіта із керованим президентом та маріонетковим урядом зазнали невдачі. Наша країна стала на шлях демократичних перетворень та виходу з московської орбіти інтересів, на що президент Російської Федерації В. Путін відповів зухвалою агресією та особисто не зміг усвідомити нову геополітичну дійсність. В.Путін розцінив її немов власну поразку та образу і як прямий виклик РФ і як загрозу її існуванню.

Об'єктивна дійсність вказує на те, що даний воєнний конфлікт є для України та українського народу не тільки далекоглядним протистоянням чи зіткненням цивілізацій, а також і війною за право існування у повному і вражаючому розумінні цих понять. Початок неоголошеної війни Російської Федерації проти України є неприхованою агресією проти суверенної, незалежної держави і демонстративним порушенням міжнародних норм.

Безкарні дії та вчинки РФ отримали гідну відсіч. По всій території України сколихнув широкий патріотичний рух. Завдяки героїзму наших військовослужбовців, добровольців, простих громадян план з окупації південних і східних областей України було провалено, а РФ була вимушена перейти до прихованої підривної інформаційної і терористичної діяльності в Україні, за винятком Донецької і Луганської областей. Однак і там наступ російських окупаційних військ було локалізовано. В надзвичайно складних умовах Україна продовжує розвиватись, проводить демократичні вибори та непохитно тримає курс до європейських демократичних перетворень. Ці факти остаточно засвідчують провал планів російського бліцкригу проти України.

Після початку агресії світова спільнота у всій повноті засудила дії Російської Федерації. Міжнародні партнери послідовно підтримують нашу країну на протязі вже 8 років, що є важливим чинником у боротьбі проти Росії. Допомога надається не тільки у вигляді слів співчуття але і на практиці.

На основі викладеного матеріалу можна побачити стрімку тенденцію посилення співпраці у військовій сфері. В першу чергу Україна отримала допомогу від своїх стратегічних партнерів, розвиток військового співробітництва між Україною та США зріс в рази, порівняно з довоєнним часом. Опинившись в кризовій ситуації, наша країна стала на шлях вимушеного запозичення допомоги у всіх її проявах. Важливим інструментом для придушення агресії є участь України у міжнародних організаціях. ООН є дієвою платформою для висвітлення всіх злочинних кроків Росії, військова співпраця з НАТО допомагає покращувати професіоналізм української армії. Проти держави агресора також введено низку санкцій від більшості країн Європи. У рамках програм відновлення окупованих територій на сході України, долучається низка країн-партнерів, що всіляко сприяють якнайшвидшому поверненню регіону до звичайного життя. Підсумовуючи, слід визнати, що авторитет України на міжнародній арені став важливим фактором у отриманні допомоги. Україна завжди брала активну участь у міжнародних організаціях, зокрема у питаннях вирішення конфліктів.

Наразі розпочався черговий етап російської агресії проти України і силовий компонент залишається важливим засобом для досягнення політичних цілей Російської Федерації. Форми і способи застосування російських окупаційних військ зазнали суттєвих змін порівняно з 2014–2016 роками, проте відмовившись від активних наступальних дій, російське керівництво провадило активну політику дезінформації, пропаганди, та створення протилежного дійсності іміджу. Потрібно чітко усвідомлювати всі особливості конфлікту на сході України. Події на сході України були гібридною війною Росії проти України для політологів і міжнародним збройним конфліктом між Україною та Росією в умовах збройної агресії Росії проти України – для юристів. Ускладнювало ситуацію те, що конфлікт на Донбасі є відображенням глобального протистояння в рамках динамічної рівноваги між ситуативними геополітичними блоками держав. Показова

ідентифікація цих блоків відбулась під час голосування щодо Криму на Генеральній Асамблеї ООН і відбувається у міжнародних відносинах низки держав у військовій, політичній та економічній сферах. Важливою виступає послідовність наближених до конфлікту сторін у відстоюванні своїх інтересів. Мова йде як про Росію, якій загрожує економічна та політична дестабілізація, так і про Захід, якому загрожують ситуативні проблеми щодо порушення внутрішньої консолідації.

Цитуючи промову Дональда Туска у його зверненні до Верховної Ради України 19 лютого 2019 року - “Урок відваги, який ви дали всьому світові в лютому п'ять років тому, змінив нас усіх. Україна показала, що варто бути сміливим і сповненим гідності, що героїзм може бути чимось більшим, ніж суто моральним закликком, що це може бути ключем до перемоги. Багатьом людям на світі, приниженим і поневоленим, ви дали найбільший дар – надію на те, що і для них, слабких сьогодні, настане день перемоги” (<https://wz.lviv.ua/blogs/385557-nemaie-yevropy-bez-ukrainy-tekst-promovy-u-verkhovnij-radi-19-liutoho-2019-roku>) хочеться зазначити, що Україна продовжує захист своєї територіальної цілісності, покращуючи свій військовий потенціал, привертаючи все більше уваги міжнародної спільноти, докладає всіх можливих зусиль для деокупації Автономної Республіки Крим та усіх окупованих областей України та твердо стоятиме на своєму зовнішньополітичному стратегічному курсі на набуття членства в ЄС та НАТО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Алма-Атинська декларація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_189
2. Аналіз бойових дій в районі Іловайська 2014 року Міністерство оборони України 26.07.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.zsu.gov.ua>
3. Аналіз бойових дій на сході України в ході зимової кампанії 2014–2015 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/12/23/analiz-bojovih-dij-na-shodi-ukraini-vhodi-zimovoi-kampanii-2014%E2%80%932015-rokiv--16785/>
4. Аналіз ведення антитерористичної операції та наслідків вторгнення Російської Федерації в Україну у серпні-вересні 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/content/other/anliz_rf.pdf
5. Аналіз Генерального штабу ЗСУ щодо бойових дій на Дебальцівському плацдармі з 27 січня до 18 лютого 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/analitichni-materiali/analiz-generalnogo-shtabu-zsu-shhodo-bojovih-dij-na-debaltsevskomu-placzdarmi-z-27-sichnya-do-18-lyutogo-2015-roku.html>
6. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році”
7. До другої річниці агресії Росії проти України (20 лютого 2016 року). – К.: НІСД, 2016.
8. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки.
9. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образования в

- составе Российской Федерации новых субъектов [Электронный ресурс].
– Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/news/20605>
10. Закон України Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18#Text>
11. Заява Верховної Ради України “Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків” : Постанова Верховної Ради України від 21 квітня 2015 р. № 337-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015.
12. Звернення Верховної Ради України До парламентів і народів світу. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1927-12#Text>
13. Матеріали круглого столу «Роль Верховної Ради України в проголошенні та утвердженні незалежності української держави» / Укладачі Железняк О.Л., Крижанівський В.П. 2016 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://radaprogram.org/sites/default/files/publications/materials_of_round_table_on_vr_role_in_ukrainian_independence.pdf
14. Министерство обороны Российской Федерации Структура округа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://structure.mil.ru/structure/okruga/west/news/more.htm?id=11844520@egNews>
15. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-IX#Text>
16. Постановление Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://council.gov.ru/activity/documents/39979/>

17. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення дати початку тимчасової окупації : Закон України від 15 вересня 2015 р. № 685- VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015.
18. Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” : Закон України від 26 листопада 2018 р. № 2630-VIII// Офіційний вісник України. – 2018
19. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018.
20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року “Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях” : Указ Президента України від 30 квітня 2018 р. № 116/2018 // Офіційний вісник Президента України.
21. Проект резолюції СБ ООН о кримском референдуме 15. 03. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/2014/189>
22. Рада національної безпеки і оборони України «Крим. Війна: передумови російської агресії». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/2399.html>
23. Резолюція ГА ООН 68/262 о территориальной целостности Украины. 27 марта 2014г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&Lang=R
24. Российско-украинские отношения: сб. документов 1990–1997. – М.: МИД РФ, МИД Украины, 1998
25. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України. / Адміністрація Державної прикордонної служби України. 2015

26. Угода між Російською Федерацією та Україною по Чорноморському флоту // Российско-украинские отношения: сб. документов 1990–1997. – М.: МИД РФ, МИД Украины, 1998
27. Угода між Україною і Російською Федерацією про подальший розвиток міждержавних відносин від 23.06.1992 р
28. Угода між Україною та Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (28 травня 1997 р.)
29. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо реалізації програм та проектів міжнародної допомоги у військовій сфері [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_047#Text.
30. Про приєднання України до Паризької декларації щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/325/2007#Text>.
31. УГОДА між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про військово-фінансове співробітництво [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_006-17#Text.
32. Програма НАТО «Наука заради миру та безпеки» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/pro-nato/programa-nato-nauka-zaradi-miru-ta-bezpeki>
33. Національний план дій з виконання Україною резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-p#Text>.
34. Програма допомоги Україні НАТО [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_10/20161017_1610-compreh-ass-package-ukrain.pdf

35. Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне співробітництво [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_295#Text.
36. Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.mil.gov.ua/news/2021/09/01/spilna-zayava-shhodo-strategichnogo-partnerstva-ukraini-ta-spoluchениh-shtativ-ameriki/>.
37. ДОДАТКОВА УГОДА № 1 між Урядом України та Європейською Комісією (ENI/2017/040-554) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006-19#Text.
38. Пропозиції до політики щодо врегулювання конфлікту на тимчасово непідконтрольних територія на сході України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Donbas_ALI_PP-.pdf.
39. Угода з ЄІБ про надання кредиту 340 млн євро для відновлення інфраструктури Донбасу [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/ugoda-z-yeib-pro-nadannya-kreditu-340-mln-yevro-dlya-vidnovlennya-infrastrukturi-donbasu-matime-pozitivnij-vpliv-na-bilsh-nizh-miljon-jogo-zhiteliv-minfin>.
40. Спільна заява з нагоди сьомої річниці схвалення Генеральною Асамблеєю ООН резолюції 68/262 «Територіальна цілісність України» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mfa.gov.ua/news/spilna-zayava-z-nagodi-somoyi-richnici-shvalennya-generalnoyu-asambleyeyu-oon-rezolyuciyi-68262-teritorialna-cilisnist-ukrayini>
41. Резолюція, прийнята Генеральною Ассамблеєю Організації Об'єднаних Націй, Положення в області прав человека в Автономной Республике Крым и городе Севастополе, Украина [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu20055?ed=2020_12_16.

42. Інформація щодо міжнародної технічної допомоги що надається Україні. Звіт міністерства економічного розвитку та торгівлі. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomrozvitku-oprilyudnilo-zvit-shodo-mizhnarodnoyi-tehnicnoyi-dopomogi-dlya-ukrayini-u-2017-roci>.
43. Подолання наслідків конфлікту, пілотний проект з відновлення та розбудови спроможностей (Порядковий номер проекту P158091) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://minre.gov.ua/sites/default/files/field/projects/8130bb30-44d8-11e9-af05-43b29442cc7a.pdf>.

Список вітчизняної літератури:

44. «Сухопутная война в Украине. Современное Поле Боя Европы». Преображенная Россия в новом мире. Научно-практическая конференция МИД РФ (26–27 февраля 1992 года) // Международная жизнь. – 1992.
45. Аеропорт Донецьк 242. Історія мужності, братерства та самопожертви / [укладач Ірина Штогрін, фото Сергія Лойко]. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб Сімейного дозвілля”, 2016. – 352 с.
46. Березовець Т. Анексія: острів Крим: хроніки “гібридної війни”: [дослідження захоплення півострова] / Т. Березовець. – К. : Брайт Стар Паблішинг, 2015. – 391 с.
47. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014– 2016) / [С. П. Сегеда, В. П. Шевчук, В. М. Грицюк та ін. □ ; голова робоч. гр. І. С. Руснак. – К. : НУОУ, 2017. – 162 с.
48. Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014 – 2018 / Д. Ю. Золотухін. – К., 2018. – 384 с.
49. Біла книга-2015. Збройні Сили України. – К. : МОУ, ГШ ЗС України, 2016. – 104 с.

50. Біла книга-2017. Збройні Сили України. – К. : МОУ, ГШ ЗС України, 2018. – 152 с.
51. Відчайдухи. Історії українських воїнів / [за заг. ред. Валентина Буряченка]. – К. : Військо України, 2016. – 256 с.
52. Добробати / □ Катерина Гладка, Дмитро Громаков, Вероніка Миронова та ін. □. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Харків : Фоліо, 2017. – 325 с.
53. Донбас в огні. Путівник зоною конфлікту / □ Микола Балабан, Ольга Волянчук, Кристина Добровольська, Богдан Балабан, Максим Майоров □; Загальна редакція: Аліна Майорова. – Львів : Центр дослідження безпекового середовища ГО “Прометей”, 2017. – 98 с.
54. Задорожний О. В. Анексія Криму – міжнародний злочин. Yuri Marchenko, 2015- 576 с.
55. Ірха Ю. Б. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина інтересах національної безпеки України в сучасних умовах // Вісник Конституційного суду України, 2015. – № 5. – С. 78–87.
56. Мамчак М. А. 2014. Анексія Криму. Анатомія «гібридної» війни / Мирослав Андрійович Мамчак. – Севастополь, 2014. – 522 с.
57. Місто, з якого почалася війна: на головну роль призначено... / Юля Павлік / Українська Гельсінська спілка з прав людини – Київ, 2019. – 52 с
58. Муженко В. Дванадцять днів що змінили хід АТО / Народна армія. – 21.08.2015.
59. Україна та міжнародна матеріально-технічна допомога країн-партнерів у військово-технічній галузі Р.А. Момот, А.М. Терещенко, А.М. Андрієнко Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. — 2018. — № 1(55)
60. Світова гібридна війна: український фронт / За. ред. В. П. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2017. 496 с.

Список Інтернет-джерел:

- 61.П'ять суперечливих фактів про референдум у Криму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/пять-суперечливих-фактів-про-референдум-у-криму/a-17499780>
- 62.Турчинов розповів, чому в 2014-му вдалося запобігти окупації Харкова, але не Донецька й Луганська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-turchynov-2014-kharkiv-donetsk-luhansk/31209670.html>
- 63.У Криму опубліковано бюлетень для проведення незаконного референдуму УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/894168-u-krimu-opublikovano-byuleten-dlya-provedennya-nezakonnogo-referendumu.html>
- 64.Президент Порошенко оголосив на Сході перемир'я ВВС Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/06/140620_poroshenko_donbass_it
- 65.Збройна агресія РФ проти України участь Збройних сил Російської Федерації[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://casu.org/sites/default/files/news_pdf/Агресія%20РФ%20проти%20України.pdf
- 66.Збройні сили РФ нарощують присутність під виглядом військових навчань та підтримання бойової готовності — Руслан Хомчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2021/03/zbrojni-syly-rf-naroshhuyut-prysutnist-pid-vyglyadom-vijskovykh-navchan-ta-pidtrymannya-bojovoyi-gotovnosti-ruslan-homchak/>
- 67.Костянтин Зінкевич Про страшну трагедію під Волновахою [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <http://volynrada.gov.ua/masmedia/kostyantyn-zinkevich-pro-strashnu-tragediyu-pid-volnovakhoyu-v-2014-rotsi>
68. Лавров пригрозив "руйнуванням України" у разі загострення на Донбасі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/lavrov-zasterih-shchodo-ruinuvannia-ukrainy-u-razi-zahostrennia-na-donbasi/a-57077455>
69. Незаконна анексія Автономної Республіки Крим і міста Севастополь. Інформаційна довідка. Брюссель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquartershomepage_uk/37472/%20Незаконна%20анексія%20Автономної%20Республіки%20Крим%20і%20міста%20Севастополь:%20Інформаційна%20довідка
70. Обмеження свободи пересування та інші перешкоди у виконанні мандата СММ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.osce.org/ru/special-monitoring-mission-to-ukraine/412757>
71. Печончик Т. Новая резолюция ООН по Крыму: 10 изменений, важных для Украины. 19 декабря 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2017/12/19/7075262/>
72. Порошенко подякував США за «Кримську декларацію» та невизнання спроби Кремля анексувати український Крим. 26. 07. 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/520810.html>
73. Російська Федерація готова до широкомасштабних провокацій проти нашої держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gur.gov.ua/content/rosiiska-federatsiia-hotova-do-shyrokomashtabnykh-provokatsii-proty-nashoi-derzhavy.html>
74. Російський вертоліт порушив повітряний простір України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/16/7286855/>

75. Українська Правда: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2004/11/26/3004675>
76. Як ми втрачали Крим. Свідчення перших осіб України ОКСАНА КОВАЛЕНКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/
77. Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/informacijni-materialy/viyskovym/do-5-richchya-vidpochatku-zbroynoyi-agresiyi-rosijskoyi-federacijy-proty-ukrayiny>
78. Crimea Declaration Press Statement Michael R. Pompeo, Secretary of State, Washington, DC July 25, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.state.gov/secretary/remarks/2018/07/284508.htm>
79. European Union Sanctions in Respect of Crimea and Sevastopol [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nepia.com/news/circulars/european-union-sanctions-in-respect-...\(1\)/](http://www.nepia.com/news/circulars/european-union-sanctions-in-respect-...(1)/)
80. Four years on – but we will not forget illegally-occupied Crimea. Brussels, 16 March 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euobserver.com/opinion/141353>
81. NATO on Ukraine's side, never to recognize Crimea annexation – Stoltenberg. 10 July 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.unian.info/politics/2020199-nato-on-ukraines-side-never-to-r...>
82. The Independent Defence Anti-Corruption Committee (НАКО) 7 Transparency International Defence and Security та Transparency International Україна: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2018/09/17.06.06_Mizhnarodna-dopomoha-u-sferi-bezpeky.-Yak-udoskonalyty-systemu.pdf

83. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України «Інформація щодо міжнародної технічної допомоги що надається Україні» ст 2 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
84. Міжнародна технічна допомога в 2018 році збільшилась на 1 мільярд доларів США [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.prostir.ua/?news=mizhnarodna-tehnicna-dopomoha-v-2018-rotsi-zbilshylas-na-1-milyard-dolariv-ssha>
85. Матеріально-технічна допомога США Україні у 2021 році становить понад \$130 млн [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/781993.html#:~:text=Матеріально-технічна%20допомога%20США%20Україні%20у%202021%20році%20становить%20понад%20%24130%20млн,2%20хв%20читати&text=Загалний%20обсяг%20матеріально-технічної%20допомоги,міністр%20закордонних%20справ%20Дмитро%20Кулеба..>
86. Комітет з правил Палати представників США схвалив поправки до проєкту оборонного бюджету США на 2022 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3319813-komitet-kongresu-ssa-shvaliv-zbilsenna-bezpekovoii-dopomogi-ukraini.html>.
87. Військова допомога Україні: як з роками змінювалася підтримка США та ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/23/infografika/svit/vijskova-dopomoha-ukrayini-yak-rokamy-zminyvalasya-pidtrymka-ssha-ta-yes>.
88. Українсько-канадських відносин [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=ukr.

89. Двосторонні відносини з Канадою [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://edmonton.mfa.gov.ua/generalne-konsulstvo/ekonomichne-spivrobitnictvo>.
90. Сочнев О., Кошеляева Ю. (2014-08-14). З миру по бронжилету [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://web.archive.org/web/20160305120741/http://wartime.org.ua/12610-z-miru-po-bronezhiletu.html>.
91. Канадські військовослужбовці, які беруть участь у тренувальній місії UNIFIER, провели ротацію в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3217139-misia-unifier-kanadski-vijskovi-proveli-rotaciju-v-ukraini.html>.
92. Політичні відносини між Україною та Великою Британією [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/881-ukrajina-velika-britanija/592-political-issues-between-ukraine-and-great-britain>.
93. Міжнародна технічна допомога [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://dpsu.gov.ua/ua/otrimannya-mizhnarodnoi-tehnichnoi-dopomogi/>.
94. Особливості Українсько-Турецьких відносин Замкова К.П [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28371/1/39-48.pdf>.
95. Військова допомога Україні: як з роками змінювалася підтримка США та ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/23/infografika/svit/vijskova-dopomoha-ukrayini-yak-rokamy-zminyvalasya-pidtrymka-ssha-ta-yes>.
96. Сочнев О., Кошеляева Ю. (2014-08-14). З миру по бронжилету [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://web.archive.org/web/20160305120741/http://wartime.org.ua/12610-z-miru-po-bronezhiletu.html>.

97. RapidTrident – 2021: Багатонаціональна бригада перейшла у стрімкий наступ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.mil.gov.ua/news/2021/09/29/rapid-trident---2021-bagatonaczionalna-brigada-perejshla-u-strimkij-nastup/>.
98. У Збройних Силах України підбили підсумки СКШН «Об'єднані зусилля – 2020» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://armyinform.com.ua/2020/11/13/u-zbrojnyh-sylah-ukrayiny-pidbyly-pidsumky-skshn-obyednani-zusylyya-2020/>.
99. Замінований Донбас: факти і цифри [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/2019/11/22/infografika/bezpeka/zaminovanyj-donbas-fakty-cyfy>.
100. Гуманітарне розмінування Донбасу – довгий шлях до безпеки людей [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=91:guman-tarne-rozm-nuvannya-donbasu-dovgiy-shlyah-do-bezpeki-lyudey&catid=8&lang=ua&Itemid=201.
101. Гуманітарне розмінування Донбасу – довгий шлях до безпеки людей [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=91:guman-tarne-rozm-nuvannya-donbasu-dovgiy-shlyah-do-bezpeki-lyudey&catid=8&lang=ua&Itemid=201.
102. З 2016 року до гуманітарного розмінування залучаються міжнародні організації [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.mil.gov.ua/news/2018/04/02/z-2016-roku-do-gumanitarnogo-rozminuvannya-na-zvilnenih-teritoriyah-doneczkoi-ta-luganskoi-oblastej-zaluchayutsya-mizhnarodni-organizaczii/>.
103. Як міжнародні гуманітарні структури допомагають розмінувати Донбас [Електронний ресурс] – Режим доступу до

- ресурсу: <https://armyinform.com.ua/2020/11/04/yak-mizhnarodni-gumanitarni-struktury-dopomagayut-rozminovuvaty->
104. Хронологія відносин України та НАТО [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.zsu.gov.ua/menu/5ff346ecd3a55a205e8fd567>.
105. №189/2021 Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна — НАТО на 2021 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>.
106. Представництво НАТО в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nato.int/cps/uk/natohq/172885.htm>.
107. Допомога НАТО Україні: Стислий огляд «Ініціатива з дослідження східноєвропейської безпеки» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.ispc.org.ua/wpcontent/uploads/2018/11/NATO_support_UA_2018.pdf.
108. Україна і НАТО. Проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://bintel.org.ua/blog-hvozdukraina-i-nato-problemi-ta-perspektivi/>
109. Протидія тероризму» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://armyinform.com.ua/2021/01/29/za-spryyanniam-programy-nato-deep-v-ukrayini-zaversheno-navchalnyj-onlajn-kurs-mizhnarodnoyi-programy-protydiya-teroryzmu/>.
110. Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні І.І. Назаренко , В.М. Якимець , В.П. Печиборщ , Г.О. Слабкий , В.І. Іванов , А.О. Поліщук [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://foundationdv.com/site-static/Uzn_2019_1_10.pdf.
111. Процес планування та оцінки сил» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/nato-vitaye-znachne->

- [pokrashennya-spivrobotnictva-z-ukrayinoyu-u-ramkah-procesu-planuvannya-ta-ocinki-sil.](https://www.kas.de/documents/270026/4625039/UA+Ukraine+-+EU+-+NATO+cooperation+to+counter+hybrid+threats+in+cyber+sphere.pdf/c970b17f-d9db-aba3-7990-bb4441a3e041?version=1.0&t=1554283399244)
112. Співробітництво Україна – ЄС – НАТО з протидії гібридним загрозам у кіберсфері [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kas.de/documents/270026/4625039/UA+Ukraine+-+EU+-+NATO+cooperation+to+counter+hybrid+threats+in+cyber+sphere.pdf/c970b17f-d9db-aba3-7990-bb4441a3e041?version=1.0&t=1554283399244>.
113. Співробітництво у сфері оборони та безпеки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://nato.mfa.gov.ua/ukrayina-ta-nato/spivrobotnictvo-u-sferi-oboroni-ta-bezpeki>.
114. Етапи розвитку Комісії Україна-НАТО [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/komisiya-ukrayina-nato/etapi-rozvitku-komisiyi-ukrayina-nato>.
115. Проект “Конфлікт на Донбасі: сучасні реалії і перспективи врегулювання” [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf.
116. UniversityofChicagoCampusNorthResidentialCommons [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.architectmagazine.com/project-gallery/university-of-chicago-campus-north-residential-commons_o.
117. ПРОЄКТ USAID «ЕКОНОМІЧНА ПІДТРИМКА СХІДНОЇ УКРАЇНИ» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dai-global-grants.com/UkraineERA>.
118. «Захист прав та зниження ризиків для ВПО та населення, яке постраждало від конфлікту в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://r2p.org.ua/pnz-zahyst-vid-ryzykiv>
119. Миколаїв налагоджує співпрацю з проектом «Демократичне врядування у Східній Європі» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mkrada.gov.ua/news/15408.html>.

120. Як ситуативне партнерство перетворити на пріоритетне Альона, Сергій Солодкий [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://neweurope.org.ua/wpcontent/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Germ_01_40_ukr-1-1.pdf.
121. «Сприяння розвитку соціальної інфраструктури (УФСІ VI)» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://usif.ua/project/14>.
122. «Педагогіка миру» для відновлення громадянського діалогу на Сході України» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://dignityspace.org/projects/pedagogika-myru-10/>.
123. МТОТ та GIZ впроваджує проєкт «Професійна інтеграція внутрішньо переміщених осіб в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/mtot-ta-giz-vprovadzhuje-proekt-profesijna-integraciya-vnutrishno-peremishenih-osib-v-ukrayini>.
124. Відносини між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/6756653634445.pdf>.
125. Санкції ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/sankciyi-yes-u-vidpovid-na-agresiyu-rosiyi-ta-proti-kolishnih-visokoposadovciv-ukrayini>.
126. Цивільний захист та гуманітарна допомога Європейського Союзу [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/ukraine_ua.pdf.
127. Донецька Обласна Державна адміністрація Звіт Гуманітарної допомоги [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/publicinfo/LegalAct/632-19.pdf>.

128. Імплементация Порядку денного з питань жінок, миру і безпеки в регіоні ОБСЄ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/455623.pdf>.
129. Команда міжнародних консультантів КМЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/about-us/>
130. Гуманітарна допомога Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://switzerland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/4253-gumanitarna-dopomoga-ukrajini>.
131. Уряд погодив британський кредит для розвитку ВМС України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrmilitary.com/2021/10/kredit-na-vms.html>.
132. Внутрішнє переміщення в Україні: від викликів до дій [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.molodkredit.gov.ua/pres-tsentr/novyny/vnutrishnie-peremishchennia-v-ukraini-vid-vyklykiv-do-dii>.
133. Програма відновлення [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/projects/early-recovery.html>.
134. Діяльність Червоного Хреста в [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/diyal%60nist%60-mizhnarodnogo-komitetu-chervonogo-khresta-v-ukrayini/.
135. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://library.if.ua/book/10/1031.html>
136. Україна дипломатична. Науковий щорічник 2000 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/diplomatic_ukraine_6.pdf.

137. ООН : симфонія миру [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://sodb.sumy.ua/img/metod/metod-porady/201105.pdf>.
138. Непостійне членство в Раді Безпеки ООН? [Електронний ресурс]. –
Режимдоступу:http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/10/151009_un_security_council_membership_ukraine_sd
139. 12 березня 2021 року відбулося неформальне засідання Ради Безпеки ООН за «формулою Арріа» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://denmark.mfa.gov.ua/news/un-sc-arria-formula-informal-meeting-crimea>.
140. Діяльність в рамках ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ukraineun.org/ukraine-and-un/activities-in-un/>.
141. 23 лютого 2021 року відбулися дебати 75-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://denmark.mfa.gov.ua/news/unga-debate-on-the-situation-in-tot-of-ukraine>.
142. Позов України проти Росії [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:<https://www.dw.com/uk/позов-україни-проти-росії/t49102786#:~:text=У%20січні%202017%20року%20Україна,ліквідацію%20всіх%20форм%20расової%20дискримінації>
143. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi>
144. ООН-75: про шлях України від «маріонетки Москви» до гравця, з яким рахуються [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/oon-ukraina-oleksandr-matsuka/30908141.html>.
145. Роль ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://tr.loga.gov.ua/oda/press/news/rol_oon_u_virishenni_mizhnarodnogo_zbroynogo_konfliktu_na_shodi_ukrayini.

146. Миротворча місія ООН на Донбасі: [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/uk/миротворча-місія-оон-на-донбасі-усі-можливі-варіанти/a-43323696>.
147. Сценарії врегулювання конфлікту на Донбасі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://neweurope.org.ua/analytics/stsenariyi-vregulyuvannya-konfliktu-na-donbasi/>.